

Genremuutos kieli-ideologisena prosessina

Normiristiriidat ja uuden genren kotouttaminen

ANNA SOLIN

1 Johdanto

Niin organisaatioissa kuin ihmisten arjessa otetaan jatkuvasti käyttöön uusia genrejä ja vanhoja muokataan uuteen uskoon. Joskus uudet genret solahtavat olemassa oleviin genrevarantoihin varsin ongelmattomasti. Tässä artikkelissa kiinnostuksen kohteena on genre, jonka kotouttaminen on ollut kaikkea muuta kuin suoraviivaista.¹

Tutkimuskohteena on yliopistomaailma, joka on viime vuodet ollut suurten, myös kielelliseen toimintaan vaikuttavien muutosten kourissa. Tutkin muutosta kontekstissa, jossa on paljon vakiintuneita genrejä ja vahvat kirjoittamisen perinteet mutta jonne on omaksuttu monenlaisia uusia lajeja muun muassa uusien hallinnollisten prosessien myötä. Lähestyn muutosta normien ja kieli-ideologioiden näkökulmasta. Eri-tyisen kiinnostuksen kohteena ovat normiristiriidat uuden genren kotouttamisessa.

Esittelen artikkelissa tapaustutkimuksen uudesta akateemiseen rekrytointiin omaksutusta genrestä: viranhakuportfoliosta.² Viranhakuportfolio on viime vuosikymmeninä tullut käyttöön perinteisen ansioluettelon rinnalle tai tilalle asiakirjana, jossa hakija kuvaa ansioitaan haettavaan tehtävään, esimerkiksi toimintaansa opettajana ja tutkijana. Se eroaa tyyppillisestä ansioluettelosta siinä mielessä, että portfolioissa ansioita ei kuvata listan muodossa vaan suorasanaisten tekstienä. Lisäksi portfolioissa on ansioluetteloon verrattuna uudenlaisia sisältöjä. Monien yliopistojen portfolio-ohjeet kehottavat kirjoittajia esimerkiksi kertomaan opetusajattelustaan ja arvioimaan itseään opettajana. Siirtymä ansioluetteloista portfolioihin onkin merkinnyt siirtymää tekstiin, jossa on dokumentoinnin lisäksi myös arvioivia ja pohdiskeluvia aineksia.

1. Esitän lämpimät kiitokseni Mia Haloselle, Anne Mäntyselle ja Sari Pietikäiselle kannustuksesta ja arvokkaista kommentteista kirjoitusprosessin eri vaiheissa. Kiitän myös Virittäjän nimettömiä arvioijia hyödyllisistä muokausehdotuksista ja jatkotutkimusideoista.

2. Käytän termiä "viranhakuportfolio", koska keräsin aineiston ennen vuotta 2010 eli ennen uuden yliopistolain voimaantuloa – tuolloin yliopistoilla haettiin nimenomaan "virkoja", ei "tehtäviä", kuten vuodesta 2010 lähtien.

Kieli-ideologian käsitettä hyödyntäneissä tutkimuksissa on tyypillisesti oltu kiinnostuneita sellaisista kielenkäyttäjien uskomuksista ja arvostuksista, jotka koskevat esimerkiksi yksittäisiä kielellisiä piirteitä, kielenvalintaa tai monikielisiä tilanteita (ks. esim. Woolard 1998; Blommaert 1999; Kroskrity 2000; Mäntynen ym. 2012). Kieli-ideologia -termillä voidaan kuitenkin viitata myös kielellisiin resurssihin tai varieteetteihin liittyviin uskomuksiin ja arvostuksiin. Kuten Milani ja Johnson (2010: 4) toteavat, alan tutkijoita kiinnostaa ”kielellisten käytäntöjen nimeäminen, merkityksellistämisen ja arvottaminen”. Kieli-ideologioiden lisäksi voidaan siis puhua esimerkiksi genreideologioista. Genreideologioista on kyse esimerkiksi silloin, kun neuvotellaan uuden genren käyttöönotosta, hyväksyttävistä muodoista ja käyttötavoista sekä genren säätelystä.

Portfoliogenre on kiinnostava kieli-ideologioiden näkökulmasta monestakin syystä. Ensinnäkin genren käyttöönotto on käynnistänyt institutionaalisia säätelyprosesseja ja neuvottelua normeista genren käyttäjien kesken. Keskusteluun tulevat kysymykset hyväksyttävyydestä ja sopivuudesta, tiettyjen kielellisten valintojen arvosta ja funktioista tietystä tilanteesta. Säätelyprosessit ovat ilmeisellä tavalla kieli-ideologisia prosesseja. Portfoliogenren tapauksessa määrittävät normit kertovat arvostuksista, jotka koskevat akateemisen toiminnan ja akateemisen kirjoittamisen erityislaatua, mutta myös siitä, millaiset tekstit mielletään toimiviksi hallinnollisiksi teksteiksi eli funktionaalisiksi päätöksenteon näkökulmasta.

Viranhakuportfolio on käyttöönotostaan lähtien ollut kiistelty genre, eikä sitä edelleenkaan voi pitää kovin vakaana. Portfolioista on väitelty yliopistojen käytävillä, portfoliokursseilla ja henkilöstölehdissä. Kiistat ovat liittyneet ennen kaikkea siihen, että institutionaalisesti annettu genremalli (ts. kirjoittajille esitettävät portfolio-ohjeet) kannustaa sellaiseen kirjoittamiseen, jota ei ole perinteisesti arvostettu yliopistomaailmassa (esim. pohdiskeleva kirjoittaminen), ja sellaiseen kirjoittamiseen, joka on ristiriidassa monien juurtuneiden akateemisen kirjoittamisen traditioiden kanssa (esim. itsen markkinointi). Genreä on siis ollut vaikea asemoida osaksi olemassa olevia akateemisia genrevarantoja. Toisaalta kiistaa on aiheuttanut se, toimiiko genre hyvin tehtävässään eli tarjoaako se oikeanlaisen välineen tasapuoliseen, instituutiota hyödyttävään ja juridisesti pitävään rekrytointiin.

Vaikka yksittäisissä yliopistoissa on useimmiten kodifioitu ”virallinen” portfolio-malli, joka ilmoitetaan hakuohjeissa (esim. rekrytointia koskevilla nettisivuilla), aineistoni perusteella eri toimijaryhmien kesken ei ole olemassa konsensusta siitä, millainen portfolio on toimiva akateemisessa rekrytoinnissa ja miten portfolioa tulisi käyttää arvioinnissa. Eri toimijoilla (esimerkiksi arviointitoimikuntien jäsenillä ja portfolio-kouluttajilla) saattaa olla hyvin erilaisia arvostuksia ja käsityksiä siitä, miten akateemisen työnhakijan on syytä kuvata itseään ja toimintaansa. On siis kiinnostavaa pohtia, millaista neuvottelua portfolioiden normeista käydään. Oletuksena on, että eri kontekstien ja eri toimijoiden suhdetta uuteen genreen määrittävät erilaiset ”normatiiviset järjestykset”: eri toimijat eroavat siinä, millaiset kielen tai tekstin piirteet he tulkitsevat hyväksyttäväksi ja toimiviksi portfoliogenressä. He nojaavat toisin sanoen toiminnassaan erilaisiin genrekäsityksiin tai -ideologioihin.

Analyysi perustuu pääosin vuosina 2007–2009 kerättyyn aineistoon. Keskeinen aineistolaji ovat kirjoittajahaastattelut: analysoin sitä, miten Helsingin yliopistosta virkaa hakeneet opettajat ja tutkijat puhuvat normiristiriidoista, jotka liittyvät portfolion muotoon ja siinä käytettävään kieleen. Analyysi hyödyntää myös hallinnollisten toimijoiden haastatteluja sekä normatiivista aineistoa, kuten Helsingin yliopiston portfolio-ohjeita ja koulutusmateriaaleja. Esittelen aineistoa tarkemmin luvussa 3.

2 Käsitteelliset lähtökohdat: genret, normatiivisuus ja normatiiviset järjestykset

Hahmotan artikkelissa akateemisen kirjoittamisen kenttää genren käsitteen avulla olettaen, että kenttä voidaan mieltää enemmän tai vähemmän vakaiden kielellisten toimintatyyppien varannoksi, joka tarjoaa toimijoille erilaisia resursseja kielelliseen ilmaisuun. Analysoin tätä varantoa normatiivisuuden näkökulmasta: keskeiseksi käsitteeksi nousee ”normatiivinen järjestys” eli ajatus normien paikallisesta järjestyneisyydestä.

Genretutkimuksen kentällä on useita eri koulukuntia ja analyysitapoja, jotka lähestyvät genreä hyvin vaihtelevista näkökulmista (ks. esim. Hyon 1996; Solin 2009; Heikkinen ym. toim. 2012). Genremuutoksen ja uusien genrejen tutkimukseen sopii hyvin sekä genrejen tutkiminen sosiaalisena toimintana (Miller 1984) että ajatus genreistä dynaamisina resursseina (Bahtin 1986; genremuutoksen tutkimuksesta ks. Kankaanpää 2012). Molempia lähestymistapoja on sovellettu ja teorisoitu erityisesti retorisen genretutkimuksen piirissä (ks. esim. Freedman & Medway toim. 1994; Coe ym. toim. 2002). Tämä genretutkimuksen haara onkin keskeinen oman tutkimukseni näkökulmasta.

Tässä artikkelissa hyödyntämäni lähestymistapa määrittelee genret tiettyssä yhteisössä tarjolla oleviksi verrattain vakaiksi kielellisen toiminnan tyypeiksi (ks. esim. Pietikäinen & Mäntynen 2009; Solin 2012). Genrejen ei oleteta olevan selkeärajaisia luokkia, joihin kuuluvilla teksteillä olisi ennakoitava, vakiintunut kielellinen ilmiö. Ei siis myöskään oleteta, että genret määrittäisivät tiettyjen kielellisten piirteiden kautta, tai pyritä kuvaamaan tutkittavaa genreä kielellisten piirteiden ”kimppuna”.³ Sen sijaan kysytään kysymyksiä genren käyttäjistä ja käytöstä, genrejen välisistä suhteista, genremuutoksesta ja genrejen sekoittumisesta.

2.1. Normatiivisuus ja säätely genretutkimuksen näkökulmasta

Genrejä tarkastellaan siis tässä sosiaalisena toimintana ja normatiivisuutta yhteisöllisenä neuvotteluprosessina. Sulkunen (1998: 79) määrittelee normin käsitteen sosiologian näkökulmasta seuraavasti: ”Silloin kun sääntöjä noudattava käyttäytyminen on yhdenmukaista ja sen yhdenmukaisuutta valvotaan palkinnoin ja rangaistuksin, on kysymys normeista”. Myös kielenkäytön normeja tutkittaessa voidaan toisaalta analysoida

3. Vrt. esim. tekstityyppien käsitettä hyödyntävät analyysit (esim. Werlich 1983; Biber 1989; ks. Shore & Mäntynen 2006: 36–38).

kielellisen toiminnan yhdenmukaisuutta (joka viittaa normien olemassaoloon) ja toisaalta yhteisöllisiä odotuksia: millaisia normatiivisia odotuksia yhteisössä on, millainen kielellinen toiminta on hyväksyttävää missäkin tilanteessa (Piippo 2012: 27–36)?⁴ Palkinnot ja rangaistukset puolestaan viittaavat säätelyyn: myös kielellisen toiminnan tilanteisia normeja muodostetaan tietoisesti, niiden noudattamista valvotaan ja niiden rikkomisesta voi seurata sanktioita (kielenkäytön säätelystä ks. esim. Cameron 1995, 2001; Fairclough 1996; Hynninen, tulossa).

Kun normeja analysoidaan sosiaalisen toiminnan näkökulmasta, niitä analysoidaan aina suhteessa tiettyyn kontekstiin. Tällöin oletetaan esimerkiksi, että tietynlaisen kielenkäytön hyväksyttävyyttä määrittävät eri tavoin eri tilanteissa. Tietyissä tilanteissa kielellisen toiminnan voidaan katsoa olevan normatiivista, jos se on tilanteelle tyyppillistä, odotuksenmukaista ja yhteisön jäsenten näkökulmasta hyväksyttävää.

Normin käsite on hyödyllinen genremuutosta tutkittaessa, koska sen avulla on mahdollista pureutua siihen, miten yhteiset käsitykset hyväksyttävästä kielellisestä toiminnasta syntyvät ja miten niitä muokataan ja levitetään (tekstilajin normien oppimisesta ks. esim. Beaufort 2003; Kalliokoski 2006). Normin käsitteen avulla voidaan analysoida sitä, miten tiettyjen arvostusten asettaminen standardiksi liittyy auktoriteettisuhteisiin: kenellä on valta asettaa, säädellä ja valvoa normeja, palkita niiden noudattamisesta ja rankaista noudattamatta jättämisestä? Lähtökohtana on, että normineuvottelut eivät ole demokraattista dialogia; tässäkin mielessä normit ovat kieli-ideologinen kysymys.

Genrenormien määrittely eli genren säätely voi koskea sekä genren sisäisiä normeja että kontekstuaalisia normeja (erottelusta ks. Pietikäinen & Mäntynen 2009: 83–84). Sisäiset normit määrittävät esimerkiksi tekstien rakennetta ja kielellisiä piirteitä, kun taas kontekstuaaliset normit koskevat sitä, missä ja kuka genrejä voi käyttää ja millaisiin tarkoituksiin. Viranhakuportfolion osalta säätely koskee siis toisaalta sitä, millainen on hyväksyttävä ja toimiva teksti (millainen rakenne, pituus, toivottavat sisällöt, tyylilliset valinnat ym. ohjeissa esitetään), ja toisaalta sitä, millaisiin institutionaalisiin käytäntöihin portfoliot asettuvat (esimerkiksi mihin niitä voi käyttää ja kuka niitä voi legitiimisti arvioida).

Uuden genren käyttöönotto vaatii tyyppillisesti jonkinlaista kirjallista ohjeistusta sisäisistä normeista (esim. toivotusta rakenteesta ja sisällöistä) sekä yhteistä käsitystä siitä, mihin genreä on tarkoitus käyttää ja miksi se on tarpeellinen. Institutionaalisten genrenormit luodaan usein keskusjohtoisesti. Toisaalta normeista myös neuvotellaan paikallisesti, ja ”keskuksen” antamia genremalleja muokataan suhteessa olemassa oleviin paikallisiin genrevarantoihin. Esimerkiksi suuren organisaation ottaessa käyttöön uuden genren, vaikkapa kehityskeskustelun, johto voi esittää yleiset ohjeet, mutta

4. Kielentutkimuksen piirissä on luokiteltu normeja erilaisiin tyypeihin monella eri tavalla. Eräs yleinen jaottelu erottaa ”luonnolliset” normit oikeakielisyysnormeista (ks. esim. Karlsson 1995; myös Mäntynen 1996). Kielentutkijat puhuvat myös tyylinormeista (esim. Mäntynen 2012) tai erottelevat normeja preskriptiivisiin ja ”eläviin” normeihin (*living norms*, Hynninen, tulossa). Normin käsitettä on kuitenkin kielentutkimuksessa tarkasteltu sosiaalisen toiminnan näkökulmasta melko vähän. Blommaert (2006: 520) onkin todennut, että normin käsite on kielentutkimuksessa ”usein käytetty mutta harvoin teorisoitu”. Samoilla linjoilla on Piippo (2012).

ohjeiden soveltamisesta ja toimivuudesta tehdään päätöksiä myös yksittäisissä työyhteisöissä suhteessa siinä yhteisössä toimiviin muihin normistoihin. Virallisten normien suhde genretoimintaan ei siis ole suoraviivainen kausaalisuhde. Akateemisen kirjoittamisen kentällä voimme esimerkiksi olettaa, että viranhakuportfolio näyttytyy erilaisena trooppisen metsäntutkimuksen ja yleisen kirjallisuustieteen oppiaineessa, sillä kirjoittajien muu ammatillinen kirjoittaminen eroaa toisistaan huomattavasti.

Voimme siis olettaa, että vaikka näkyvin säätely on kirjallisten ohjeiden tai koulutusmateriaalien muodossa, genrenormit eivät muodostu vain siten, että yksittäiset toimijat pyrkivät omaksumaan nämä ohjeet. Pikemminkin normit (kuten myös kieli-ideologiat) muodostuvat paikallisesti, erilaisten normistojen vuorovaikutuksessa, eivätkä lähtökohteisesti ole kovin vakaita. Toisin sanoen, vaikka institutionaalisten genrejen tapauksessa on yleensä olemassa selkeitä normikeskuksia (*centring institutions*), joista käsin normit leviävät, Blommaert (2005: 75) painottaa, että kielenkäyttäjät toimivat lähes aina monikeskuksisissa (*polycentric*) ympäristöissä. Kielenkäyttäjät siis kykenevät ja joutuvat orientoitumaan monenlaisiin normatiivisiin järjestelmiin (ks. Pietikäinen 2010).

Uusia genrejä tuottaessa normatiivinen tilanne voi olla jännitteinen, mikäli uusi genre poikkeaa huomattavasti olemassa olevista ilmaisun ja kirjoittamisen traditioista. Portfoliogenren tapauksessa oli esimerkiksi olemassa varsin vakiintunut genremalli eli ansioluettelo, jonka uusi genre korvasi ainakin osin. Voidaankin ajatella, että kirjoittajat ja lukijat nojaavat uutta genreä tuottaessaan osin vanhaan ja tuttuun tapaan toimia kielellisesti. Kuten Chouliaraki ja Fairclough (1999) kirjoittavat, uudet diskursiiviset käytännöt

artikuloituvat uusilla tavoilla (– –) paikallisten muotojen kanssa, jotka vaihtelevat kontekstista toiseen ja joihin vaikuttavat paikalliset toimintalogiikat. (Mts. 84.)

Genrenormeja onkin syytä analysoida suhteessa yhteisön koko genrevarantoon eli koko siihen genretoiminnan järjestykseen, joka on kirjoittajien kannalta relevantti.

2.2 Normatiiviset järjestykset

Diskurssintutkimuksen ja sosiolingvistiikan piirissä on esitetty viime vuosina monenlaisia käsitteellistyksiä, joiden avulla voi lähestyä normatiivisuutta. Keskeinen ajatus normiristiriitojen analyysissä on, että yhteisöissä toimivat erilaiset normatiiviset järjestykset. Oletetaan siis, että kielellisen toiminnan normit ovat jotenkin systemaattisesti järjestyneitä. Järjestyneisyyttä on käsitteellistetty esimerkiksi termillä *diskurssijärjestys* (*order of discourse*, Fairclough) ja termillä *indeksikaalinen järjestys* (*order of indexicality*, Silverstein/Blommaert).

Fairclough analysoi institutionaalisia kielellisten käytäntöjen verkostoja diskurssijärjestyksen käsitteen avulla. Käsite viittaa tietyn instituution tai yhteisön (esim. median tai korkeakoulutuksen) genrejen ja diskurssien järjestelmään tai verkostoon ja painottaa kielellisen toiminnan järjestyneisyyttä ja toisteisuutta (ks. esim. Fairclough 1992, 2003). Genrejä analysoidaan lähtökohteisesti niiden intertekstuaalisessa kontekstissa, suhteessa muihin genreihin samalla kentällä. Diskurssijärjestykset ovat ajallisesti ja pai-

kallisesti rajattuja eli sidottuja tiettyyn historialliseen ja sosiokulttuuriseen kontekstiin.

Fairclough analysoi mielenkiintoisesti eri yhteisöissä muodostuneita vakiintuneita toiminnan tapoja ja niiden verkostoja. Hän hahmottaa kielellisen toiminnan kuitenkin melko abstraktista näkökulmasta eikä ole erityisen kiinnostunut esimerkiksi tilanteisesta vaihtelusta. Niinpä normijärjestysten monikeskuksisuus – se, että kielenkäyttäjät joutuvat usein orientoitumaan useampaan normistoon yhtä aikaa – jää analyyseissä usein huomiotta. Normiristiriitojen analyyseissä hedelmällisempi on mielestäni Blommaertin tulkinta Silversteinin esittelemästä käsitteestä ”order of indexicality” (ks. Silverstein 2003; Blommaert 2005, 2010). Indeksikaalisuus viittaa yleisesti ottaen siihen, että kielellisten ilmausten merkitystä on usein vaikea määrittää ilman tietoa (tilanne-) kontekstista: indeksikaalinen merkitys on kontekstisidonnaista.

Blommaert esittää (Silversteinin pohjalta), että indeksikaaliset merkitykset järjestyvät tietyissä konteksteissa ja yhteisöissä verrattain systemaattisiksi ”indeksikaaliseksi järjestyksiksi”. Toisin sanoen yhteisön jäsenet arvottavat tietyt kielenkäytön tavat (esim. ei-normatiivinen ääntämys, tietynlainen intonaatio tai sananvalinnat) systemaattisesti tietyllä tavalla. Hänen mukaansa indeksikaaliset järjestykset ovat ”kerrostuneita normatiivisia komplekseja, jotka järjestävät erotteluja ’hyvän’, ’normaalin’, ’sopivan’ ja ’hyväksyttävän’ kielenkäytön ja toisaalta ’poikkeavan’, ’epänormaalin’ jne. kielenkäytön välillä” (Blommaert 2010: 6).

Kuten yllä totesin, monissa yhteisöissä vallitsee tilanne, jossa relevantteja normatiivisia järjestyksiä on useita. Tämä näkyy selvästi myös akateemisissa yhteisöissä. Esimerkiksi runsas minä-muodon käyttö näyttää tulevan tulkituksi toisilla kentillä poikkeavana (ja jopa paheksuttavana, kirjoittajan henkilöä tarpeettomasti korostavana) ja toisilla kentillä hyväksyttävänä ja suotavanakin. Voidaan siis ajatella, että minä-muodon indeksikaaliset merkitykset vaihtelevat kontekstista toiseen.

Blommaertin (2010: 12) lähtökohta on, että kielellisten resurssien indeksikaalinen arvo ei ole vakaa, kontekstista riippumaton. Kielenkäyttäjälle on siis olennaista kyetä orientoitumaan oikeanlaiseen indeksikaaliseen järjestykseen ja tunnistaa, ”mikä laskeaan kieleksi” siinä kontekstissa, jossa hän toimii, eli millaisen kielenkäytön vastaanottajat tunnistavat toimivaksi ja uskottavaksi tavaksi ilmaista itseään. Kielellisten resurssien välittyessä kontekstista toiseen ei ole selvää, että niiden funktionaalisuus ja arvo säilyvät muuttumattomina. Kuten Blommaert (2005: 72) toteaa, kielellisten piirteiden arvo, merkitys ja funktio riippuvat vastaanotosta (*uptake*); niiden täytyy tulla tunnisteiksi ”vallitsevan indeksikaalisen järjestyksen puitteissa”.

Portfoliogenren kiistanalaisuutta voidaan analysoida erilaisten indeksikaalisten järjestysten ja niiden kohtaamisen näkökulmasta. Normiristiriitoja syntyy genren käytössä, sillä silloin kohtaavat esimerkiksi erilaisten institutionaalisten auktoriteettien normit ja arvostukset (esim. portfolio-ohjeiden laatijat ja kouluttajat) ja niiden arvostukset, jotka portfolioita arvioivat. Ensin mainitut edustavat normatiivista keskustaa, jälkimmäiset taas paikallista järjestystä esimerkiksi tietyn laitoksen tai oppiaineen sisällä. Eri toimijoilla voi olla hyvin erilaiset käsitykset siitä, mikä on ”normaalia” ja hyväksyttävää kielenkäyttöä akateemisessa yhteisössä, ja kirjoittajan haaste on osata orientoitua siihen, mikä arvioijille näyttäätyttyä legitimiinä kielenkäyttönä. Normatiivisten järjestysten analyyseissä on siis olennaista tutkia muutakin kuin ”keskuksen” asetta-

mia normeja: normien määrittäminen tapahtuu myös siellä, missä niitä pannaan toimeen ja missä niiden noudattamista valvotaan, vaikka toimeenpano ja valvonta eivät olisikaan avoimesti näkyvissä (ks. myös Mäntynen 2012).

3 Tutkimuksen konteksti ja tutkimusasetelma

Opetus- tai yliopistoportfoliot otettiin käyttöön virantäytön asiakirjana useimmissa suomalaisissa yliopistoissa 1990-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa. Perusteena käyttöönotolle oli tarve ottaa opetusansiot laajemmin huomioon virantäytöissä; siihen asti ansioita oli arvioitu lähinnä ansioluetteloiden ja julkaisuluetteloiden perusteella. Yliopistohallinnossa uskottiin, että opetusansioden laajempi esittely parantaisi arvioinnin laatua erityisesti opetusvirkoja täytettäessä. Mallia otettiin Yhdysvalloista, jossa oli 1990-luvun alussa lanseerattu uusi genre, opetusportfolio eli ”teaching portfolio” (ks. esim. Seldin 2004 [1991]). Seldinin malli välitettiin suomalaisiin yliopistoihin Oulun yliopiston kautta, jossa järjestettiin ensimmäiset portfoliokurssit, luotiin ensimmäiset portfolio-ohjeet ja julkaistiin portfolio-opas (Tenhula ym. 1998; ks. myös Karjalainen 2003). Vaikuttaakin siltä, että genreä ei mielletä amerikkalaiseksi tuontitavaraksi, vaan suomalaisen yliopistohallinnon luomaksi genreksi. Genremallin muokkauksista omiksi paikallisiksi muodoiksi kuvaa esimerkiksi se, että eri yliopistoissa on käytössä eri genrenimet samalle formaatille: esimerkiksi Helsingissä ”yliopistoportfolio”, Oulussa ”opetusportfolio” ja Turussa ”akateeminen portfolio”.

Tässä artikkelissa pääasiallisena tutkimuskohteena ovat kirjoittajien kuvaukset normiristiriidoista eri toimijoiden välillä. Niitä voidaan tutkia sekä genren sisäisten normien että kontekstuaalisten normien osalta. Erilaiset genren kielelliset piirteet (esimerkiksi itsen kuvausten muotoilu) voivat saada hyvin erilaisia indeksikaalisia merkityksiä eri tilanteissa. Toisaalta eri toimijat voivat tulkita myös kontekstuaalisia normeja hyvin eri tavoin. Vaihtelua voi olla esimerkiksi tulkinnoissa siitä, ketä tietyt normit koskevat (esimerkiksi kenen pitää ylipäätään tuottaa portfolio).

Artikkelin fokus on siinä, miten erilaiset toimijat puhuvat portfolio-genren normeista ja kuvaavat normiristiriitoja. Kuten monet tutkijat ovat todenneet (esim. Woolard 1998; Irvine 2002), kieli-ideologioita ja normeja voi analysoida hyvin monenlaisista lähtökohdista ja aineistoista (ks. myös Mäntynen ym. 2012: luku 3). Lähtökohta on kuitenkin, että esimerkiksi normeja ei voi suoraan havainnoida kielenkäyttöä (tässä tapauksessa genretekstejä) analysoimalla. Monet tutkimukset analysoivatkin normeja aineistoista, joissa kielenkäyttäjät puhuvat kielestä ja esittävät arvottavia ja normittavia metakielellisiä kommentteja kielenkäytöstä (ks. esim. Jaworski ym. toim. 2004; Laiho-nen 2008). Myös tässä artikkelissa normiristiriitojen analyysi pureutuu siihen, miten normatiivisia käsityksiä ilmaistaan haastattelupuheessa. Tutkimuksen keskeiset kysymykset ovat:

- Miten haastateltavat kuvaavat paikallisia normatiivisia järjestyksiä suhteessa portfolioon kirjoittamiseen?
- Millaisia normiristiriitoja näyttäytyy haastatteluaineistossa?

- Kenen toimijoiden suhteet kuvataan jännitteisinä suhteessa portfolioita koskeviin käsityksiin ja normeihin?
- Millaisia seurauksia ristiriidoilla on kirjoittajan tai instituution kannalta?

Normien määrittelyn ja normineuvottelun kannalta pääasiallisia toimijoita on viranhakuportfolion tapauksessa kolmenlaisia. Keskeinen toimijaryhmä ovat portfolioita tuottavat viranhakijat. Toinen merkittävä ryhmä ovat erilaiset normatiiviset auktoriteetit. Kontekstuaalisia normeja eli genren käytön tapoja ovat pääasiassa olleet määrittämässä hallintoehkilökuntaan ja tiedekuntaneuvostoihin kuuluvat yliopistolaiset (erityisesti opetuksen kehittämisen parissa toimivat sekä tiedekuntien hallintopäälliköt). Sisäisiä normeja (eli portfolio-ohjeita) ovat olleet muokkaamassa myös pedagogiset lehtorit ja portfoliokouluttajat. Tämä ryhmä on normiristiriitojen kannalta kiinnostava, sillä vaikka heillä on ”lainsäädäntövaltaa” (he luovat ja muokkaavat ohjeita), he toimivat harvoin arvioijina virantäyttötoimikunnissa eli heillä on harvoin ”tuomiovaltaa”. Kolmas toimijaryhmä ovat juuri tuomiovallan käyttäjät eli ne, jotka arvioivat hakijoiden tuottamia asiakirjoja virantäytön yhteydessä.

Keräämässäni laajemmassa aineistokokonaisuudessa ovat parhaiten edustettuna kirjoittajat, joita haastattelin kaikkiaan 20, kahdessa eri yliopistossa (Helsinki ja Tampere).⁵ Viranhakua varten tuotettuja portfolioita aineistossa on 30. Lisäksi olen haastatellut seitsemää yliopistohallinnon virkamiestä tai portfoliokouluttajaa (sekä keskus- että tiedekuntahallinnon tasolla). Näitä haastatteluja on tehty Helsingissä, Tampereella ja Oulussa (vuosina 2007–2008). Tärkeä aineistolaji ovat myös erilaiset normeja kuvaavat aineistot, kuten portfolio-ohjeet ja koulutusmateriaalit.

Kolmatta toimijakategoriaa eli portfolioita virantäytön yhteydessä arvioivia ei ole edustettuna aineistossa, mutta muutama kirjoittajahaastattelusta oli toiminut myös virantäyttötoimikunnan jäsenenä. Tämän toimijaryhmän edustama normisto onkin aineistossa edustettuna pääasiassa siten, että haastateltavat referoivat tämän ryhmän edustajien (pääasiassa oman oppialansa professoreiden) puhetta.

Käytän tätä laajempaa aineistoa tausta-aineistona, joka on relevanttia sen ymmärtämiseksi, miten portfolio-genren normit on suomalaisiin yliopistoihin välitetty ja miten kirjoittajat muodostavat käsityksiä hyväksyttävyydestä ja toimivuudesta (ks. lukua 4). Artikkelin päähuomio on kuitenkin haastattelupuheessa kuvattujen normiristiriitojen analyysissä. Tätä varten aineistosta on valikoitunut tutkittavaksi kolme kirjoittajaa Helsingin yliopiston keskustakampukselta (humanistinen ja kasvatustieteellinen tiedekunta) sekä kolme kirjoittajaa Viikin kampukselta (bio- ja ympäristötieteellinen ja maatalous-metsätieteellinen tiedekunta). Kukin haastateltavista oli haastattelua edeltävän vuoden aikana hakenut yhtä tai useampaa yliopistollista virkaa Helsingin yliopistosta, joten keskusteluissa portfolio-genre ankkuroitui nimenomaan osaksi tiettyjä konkreettisia työnhakuprosesseja. Analysoitavana on myös hallintoehkilökunnan haastatteluja kummaltakin kampukselta, aineiston keruun aikana voimassa olleet portfolio-ohjeet (sekä keskushallinnon että tiedekuntien ohjeet) ja yliopiston verkkosivuilla julkaistu koulutusmateriaali (HY 2007).

5. Tämä haastatteluaineisto on kerätty vuosina 2003–2004 ja 2007–2009.

Haastattelut olivat puolistrukturoituja ja kestivät 60–80 minuuttia.⁶ Keskustelut käytiin pääasiassa haastateltavien työpaikalla, ja kirjoittajahaastattelujen osalta niissä käsiteltiin myös haastateltavan portfolioa, jonka olin tutkijana saanut luettavakseni ennen haastattelua. Haastatteluissa keskusteltiin pääasiassa uuden genren oppimiseen, käyttöön ja genretietoisuuden kehittymiseen liittyvistä teemoista.

Haastattelupuhetta analysoidaan tässä artikkelissa diskurssintutkimuksen näkökulmasta. Tämä tarkoittaa sitä, että haastateltavien kertomuksia analysoidaan kontekstiin sidottuina, tutkimushaastattelugenren kehyksessä tuotettuina representaatioina puhujan kokemuksista ja uskomuksista. Oletuksena on, että tutkimushaastattelun genren puitteissa ja toiselle tutkijalle puhuessaan haastateltavat puhuvat eri tavoin kuin esimerkiksi työpaikan kahvipöydässä tai kotona perheen parissa. En siis analysoi haastattelupuhetta ”silminnäkiäläusuntona”, joka kuvaisi haastateltavien toimintaa ilman välitystä. En tutki haastatteluja sisällönanalyttisestä näkökulmasta (esimerkiksi mitä teemoja haastateltavat tuovat esiin ja kuinka usein). Sen sijaan tutkin aineistoa diskurssina: selostuksina, joissa puhujat kuvaavat ja konstruoivat genrekäsityksiä tietyistä asemasta käsin ja suhteessa haastattelutilanteessa tapahtuvaan vuorovaikutukseen (esimerkiksi oletuksiin siitä, miksi tutkija on ylipäättään kiinnostunut portfolioista). Samalla haastateltavat myös konstruoivat esimerkiksi identiteettiään kirjoittajana ja omaa suhdettaan työyhteisönsä (ks. esim. Ruusuvuori & Tiittula 2005; Laihonon 2008).

4 Portfoliogenren normien välittyminen ja välittäminen

Kuvasin edellisen luvun alussa lyhyesti sitä, miten portfolioit ovat tulleet käyttöön suomalaisessa akateemisessa rekrytoinnissa. Seuraavassa analysoin tarkemmin portfolioon kotouttamisen käytäntöjä laajemman aineistoni valossa ja erityisesti sitä, millaisia institutionaalisia normeja yliopiston keskushallinto ja tiedekunnat ovat esittäneet, miten kirjoittajat näyttävät omaksuvan ja muodostavan käsityksiä genrenormeista ja millaisia kokemuksia heillä on portfolioon statuksesta virantäytöissä (genren käytön tilanteiset normit).

Yliopistollista työpaikkaa hakevat saavat useimmiten käsiinsä portfolioon kirjoitusohjeet viimeistään silloin, kun virka tai tehtävä laitetaan julkisesti hakuun. Hakuilmoituksissa on tyypillisesti ohjeet siitä, miten hakijan toivotaan kuvaavan ansionsa haettavaan tehtävään, toisin sanoen minkä lajisia asiakirjoja hänen toivotaan liittävän hakemukseen (esim. portfolio, CV, julkaisuluettelo yms.). Eri genrejä koskevia tarkempia ohjeita löytyy usein tiedekuntien verkkosivuilta.

Helsingin yliopiston konsistorin vuonna 2000 hyväksymä dokumentti ”Yliopistoportfolioon periaatteet ja sisältö” oli aineiston keruun aikaan yliopiston keskushallinnon virallinen portfolio-ohje eli se kuvasi ”keskuksen” normeja. Dokumentti antaa selkeät ohjeet toivottavasta rakenteesta ja pituudesta. Ohjeen mukaan rakenneosia on neljä

6. Kultakin haastateltavalta pyydettiin kirjallinen suostumus haastattelun ja viranhakuportfolioon käyttöön tutkimusaineistona. En anna analyysiluvussa haastateltavista tarkempia tietoja (kuten tietoa heidän edustamastaan laitoksesta tai oppiaineesta) suojelekseni heidän anonymiyyttään.

(*Perustiedot, Tutkimus ja tieteellinen toiminta, Opetus ja ohjaus, Hallintotehtävät ja muu toiminta*). Portfolion ohjeitus on 4–7 sivua. Ohjeiden sisältöä koskevasta osuudesta on tulkittavissa neljä keskeistä elementtiä, joista hakijan toivotaan kirjoittavan:

- selostus hakijan kokemuksesta (opettajana, tutkijana, hallinnossa)
- selostus hakijan opetusajattelusta ja muusta toimintafilosofiasta, uskomuksista ja arvoista
- arvioita hakijan toiminnasta opettajana, tutkijana ja hallinnossa (itsearvio, opiskelija-arviot, kollega-arviot)
- selostus kehityssuunnitelmista ja tulevaisuuden ”visioista”.

Laajemman aineistoni perusteella keskushallinnon ja tiedekuntien portfolio-ohjeiden rooli genrenormien välittämisessä on keskeinen: useimmat haastattemistani kirjoittajista kertoivat kirjoittaneensa portfolionsa pääasiassa kirjallisten ohjeiden perusteella. Osa kirjoittajista oli käynyt yliopiston henkilöstökoulutuksen järjestämän portfoliokurssin tai kuullut genrestä yliopistopedagogisen koulutuksen yhteydessä, mutta hekin käyttivät hyväkseen kirjallisia ohjeita.

Huomionarvoista portfoliogenren välittämisessä on myös se, että toisin kuin monissa muissa julkisissa genreissä genrenormit eivät muodostu mallioppimisen kautta eli niin, että kirjoittajat tekevät päätelmiä ja arvioita tiettyjen genrepiirteiden hyväksyttävyydestä nähtyään muiden kirjoittamia tekstejä. Eräs kirjoittaja kertoi pitäneensä portfoliota aluksi hyvin vaikeana ja epäselvänä genrenä, ja tilannetta vaikeutti se, ettei kollegojen tekstejä päässyt näkemään. Hän kuvasi portfolioiden (kuten myös ansio-luetteloiden) olevan ”kuumaa kamaa”, joiden antamasta vaikutelmasta kirjoittajat ovat huolissaan. Useimmat haastateltavat eivät olleet keskustelleet portfolioistaan kollegojen kanssa. Vaikuttaa siis siltä, että ansioiden kirjallista kuvausta ei mielletä neutraaliksi ja suoraviivaiseksi faktojen ”kirjaamiseksi” vaan sellaiseksi oman toiminnan representaatioksi, jolle ei haluta laajaa julkisuutta.

Toinen huomionarvoinen havainto haastatteluaineistosta on, että haastateltavista ainoastaan yksi oli saanut viranhaun yhteydessä palautetta tekstistään (ks. analyysia jäljempänä). Käsitys genrenormeista ei siis näytä muodostuvan dialogissa eri toimijaryhmien välillä. Päinvastoin kirjoittajien käsitys arvioijien arvostuksista vaikutti usein perustuvan spekulointiin ja huhupuheisiin.

Portfoliogenre sopii siis hyvin Swalesin esittämään kategoriaan akateemisista ”näkyvästä genrestä” (*occluded genres*), johon kuuluvat esimerkiksi lausunnot, hyväksymis- ja hylkäyskirjeet ja esittelykirjeet (*personal statements*; ks. Swales 1996, 2007). Vaikka kaikki tällaiset genret eivät olekaan luottamuksellisiksi luokiteltavia, ne eivät tyypillisesti leviä laajalle lukijakunnalle. Kirjoittajilla onkin harvoin saatavilla malleja genretoiminnan pohjaksi.

Tutkimuskirjoittamisen traditioiden voidaan joka tapauksessa olettaa vaikuttavan kirjoittajiin huolimatta siitä, että portfoliogenre on pääosin hallinnollisessa käytössä. Tämä johtuu siitä, että kirjoittajat kirjoittavat tutkija- ja opettajakollegoilleen, eivät esimerkiksi virkamiehille tai yliopistopedagogiikan ammattilaisille. Voidaan siis ajatella, että portfoliot mielletään osaksi samaa genrevarantoa kuin muutkin tekstit, joita näille

kollegoille (tai heidän kanssaan) kirjoitetaan (esimerkiksi tutkimusartikkelit, tutkimussuunnitelmat ja hakemukset).

Huolimatta laajasta käyttöön otosta portfolioiden status virantäytöissä ei ole ollut ongelmaton. Sekä sisäiset että kontekstuaaliset normit ovat olleet melko epävakaita. Käytännöt (esimerkiksi portfolio-ohjeet ja käytön suositukset) ovat vaihdelleet eri yliopistojen ja tiedekuntien välillä, ja tiedekunnilla on laajalti ollut autonomia päättää genren käytöstä ja muodosta. Vaikka keskushallinto olisi omaksunut tietyn mallin, tiedekunta voi käyttää mallista jonkinlaista muunnosta. Niinpä kirjoittajan kannalta ”keskuksen” normit eivät välttämättä ole yksiselitteisiä, sillä tiedekunnan ohjeet voivat pyytää erilaisia sisältöjä kuin keskushallinnon ohjeet.

Kontekstuaalisten normien näkökulmasta keskeinen kysymys on, onko genre kirjoittajan kannalta pakollinen eli vaikuttaako portfolioon puuttuminen työnhakuasiakirjoista kielteisesti hakijan mahdollisuuksiin. Monet haastateltavani tulkitsivat genren pakolliseksi. Eri kontekstit vaihtelivat tältä osin. Aineiston keruun aikaan portfolio ei esimerkiksi ollut pakollinen viranhauun genre Helsingin yliopiston humanistisessa tiedekunnassa eikä keskushallinnon ohjeiden mukainen portfolio ollut yleinen. Maatalous-metsätieteellisessä tiedekunnassa puolestaan portfolio oli viranhauussa odotuksen mukainen tapa dokumentoida ansioita, joskaan sen puuttuminen ei välttämättä estänyt viran saamista, mikäli ansiot oli dokumentoitu jotakin muuta relevanttia genreä käyttäen.

Toinen kysymys on, onko portfolioon noudatettava annettuja ohjeita toimiakseen virantäytön asiakirjana. Aineistossani on paljon vaihtelua siinä, millaisia tekstejä esiintyy ”portfolio”-otsikon alla. Havainnot virantäytöistä antavat myös viitteitä kontekstuaalisista normeista: hyvin lyhyt selostus toiminnasta (ikään kuin aukikirjoitettu ansioluettelo) ei estänyt viran saamista, eikä toisaalta perusteellinen keskushallinnon ohjeita tarkasti noudattava portfolio välttämättä hyödyttänyt hakijaa. Sanktioita ohjeiden ohittamisesta ei näyttänyt juuri olevan: vaikka viranhakuportfolioista puuttui osa ohjeissa listatuista sisällöistä, sitä voitiin silti käyttää arvioinnin pohjana.

Vaikuttaakin siltä, että kontekstuaaliset normit eli genren käytön ideologiat eivät lokalisoituneet virantäyttötoimikuntiin siinä muodossa, kuin normatiiviset auktoriteetit ne alun perin suunnittelivat. Haastattelujeni perusteella portfolioihin ei viitattu hakijoita haastateltaessa eikä myöskään lausunnossa, jossa perusteltiin tietyn hakijan valitseminen. Portfolio ei tässä mielessä näyttänyt keskeisenä genrenä virantäytön genreverkostossa.

5 Normiristiriitojen kuvaukset haastatteluaineistossa

Haastatteluaineiston perusteella aiemmin mainittujen keskeisten toimijoiden (kirjoittaja, kouluttaja, arvioija, hallintohenkilö) välille syntyy pääasiassa kolmenlaisia ristiriitoja. Haastateltavat kertovat ristiriidoista normiauktoriteettien ja arvioijien sekä normiauktoriteettien ja kirjoittajien välillä, mutta myöskin jännitteestä sen osalta, miten ”keskuksen” esittämät normit toimivat rekrytointiprosesseja hoitavien hallintovirkamiesten asemasta käsin.

Aineiston perusteella on ilmeistä, että normit ovat tilanteisia ja dynaamisia. ”Keskuksen” normit arvottuvat eri tavoin eri konteksteissa: eri toimijat tulkitsevat kielellisiä piirteitä, esimerkiksi minä-muodon tai varausten käyttöä, eri tavoin. Siinä missä jokin piirre on yhdessä kontekstissa toivottava ja norminmukainen, sama piirre voi toisessa kontekstissa tulla arvotetuksi kielteisesti.

Tarkemman analyysin kohteeksi ovat valikoituneet haastattelujen sellaiset vaiheet, joissa haastateltava viittaa puheessaan portfolion muotoon tai käyttöön liittyviin normiristiriitoihin. Aineisto-otteissa haastateltavat esimerkiksi kuvaavat oman kontekstinsa normijärjestystä suhteessa ammatilliseen kirjoittamiseen tai jännitteitä sen suhteen, mikä on hyväksyttävää tai sopivaa kielenkäyttöä viranhaun kontekstissa. Esittelen seuraavaksi aineistossa keskeisiksi nousseita normiristiriitoja.

5.1 Faktuaalisuus – itsen markkinointi

Tyypillinen portfolioita koskeva kritiikki on, että ne ovat itsen markkinointia eikä niitä sen vuoksi voi käyttää päätöksenteon pohjana.⁷ Tämä näkyy myös haastatteluaineistossa ja liittyy erityisesti kysymykseen siitä, mielletäänkö portfolio lajina ensisijaisesti ansioluettelon sukulaiseksi, jolloin se olisi eräänlainen ”aukirjoitettu” ansioluettelo ja nojaisi siten pääasiassa faktuaalisuuden perinteeseen, vai mielletäänkö se markkinointigenrejen ryhmään kuuluvaksi, jolloin yksi keskeinen sisältö olisi (positiivinen) itsearviointi.

Itsearviointi listataan sisältöalueeksi muun muassa aiemmin mainituissa vuonna 2000 julkaistuissa konsistorin ohjeissa. Ohjeissa kehoitetaan kirjoittajia sisällyttämään portfolioonsa muun muassa ”itsearvio omasta opetuksesta ja itsestä opetusyhteisön jäsenenä” sekä tutkimuksen osalta ”arvioinnit, palautteet, lausunnot, itsearvio” (HY 2000). Yliopiston verkkosivuilla julkaistu ”Yliopistoportfolio-sanasto” puolestaan määritteli viranhakuportfolion keskeisiksi sisällöiksi ”työn historian, toimintafilosofian, tuotokset, tulevaisuuden suunnitelmat, saadun palautteen ja itsearvion” (HY 2007).

Voidaan olettaa, että itsearvioinnin listaaminen sisältöelementiksi johtaa välttämättä siihen, että portfoliot ovat jossain määrin markkinoivia, sillä viranhaun genre voi tuskin missään kontekstissa realisoitua tekstinä, jossa hakija erittelee omia heikkouksiaan. Kirjoittajien myönteiset itsearviot vaikuttavat kuitenkin saavan monissa akateemisissa konteksteissa sellaisia indeksikaalisia merkityksiä, jotka eivät ole kirjoittajalle suotuisia.

Sekä Helsingin yliopiston Viikin kampuksella että keskustakampuksella kirjoittajat kertovat perinteestä, joka korostaa faktoja ja tieteen tekemisen ”kovaa ydintä” ja jossa minän korostaminen tai myönteiset itsearviot arvotetaan ongelmallisiksi, tyyliltään vieraiksi tai jopa mauttomiksi rekrytointikontekstissa. Erityisesti Viikin kampuksella toimivien oletus on, että arvioijat tekevät päätöksiä faktojen perusteella ja haluavat fak-

7. Esimerkiksi Kivirauma (1997: 53) kritisoi portfoliogenrää *Tiedepolitiikka*-lehdessä sen perusteella, että sen hyödyntäminen hakijoiden arvioinnissa on hankalaa: ”Miten suhteuttaa toisiinsa tieteellisen kollegiaalisen arvioinnin läpikäynyt julkaisu ja tekijän itsensä laatima oman opetuksensa ylistys?”.

toja: haastateltavat viittaavat ”kuivan akateemisuuden” perinteeseen, luonnontieteellisen kirjoittamisen konventioihin ja arvioijien oletettuihin arvostuksiin.

Bio- ja ympäristötieteellisestä tiedekunnasta opetusvirkaa hakenut haastateltava kuvasi paikallista rekrytoinnin normijärjestystä faktaorientoituneeksi sellaisessa keskustelun vaiheessa, jossa puhuttiin minän esiin tuomisesta portfoliotekstissä. Haastateltava tunnisti portfoliogenren normiksi sen, että se edellyttää jonkin verran ”henkilökohtaisuutta”, mutta toisaalta paikallisen kontekstin geneeriseksi piirteeksi nousi se, että ”faktat puhukoon puolestaan”.

- (1) Haastattelija:
mietiksä yhtään kuinka selkeesti sä voit tuoda sen minän esiin siinä kun sä kirjoitat
Haastateltava:
vähän koska se ei yleensä oo tyylinä meillä et se pikkasen on niinku vieras vieras ajatus mut toisaalta ku ne on niinkun (.) niitä niinkun (.) minun juttuja ni sit siihen ehkä vähä enemmän tuli sitä henkilökohtaisuutta kun muuten olis tullu että ne on tavallaan ne hakuprosessit on aina niinku ne on niin kuivan akateemisia (naurahtaa) että se on niinku faktat puhukoon puolestaan yleensä on ollut tapana ni se on vähän sellasta vierasta
(HY6; kirjoittajahaastattelu, Viikki)⁸

Esimerkissä 1 haastateltava esittää geneerisiä yleistyksiä omasta kirjoittamisen kontekstistaan: minän esiin tuominen ”ei oo tyylinä meillä” ja ”faktat puhukoon puolestaan yleensä on ollut tapana”. Minän korostaminen on ”vierasta”, vaikka tekstin aiheena on ”minun juttuja”.

Haastatellessani Viikissä maatalous-metsätieteellisen tiedekunnan lehtoria keskustelimme siitä, onko myönteisiä itsearvioita mahdollista ilmaista ilman, että rikkoo paikallisia itsen kuvaamisen normeja. Esimerkissä 2 haastateltava kuvaa oman alansa akateemisen kirjoittamisen konventioita:

- (2) Haastattelija:
tuntuu monelle olevan sit vähän vaikea kans (.) tää (.) kuinka markkinoiva tää teksti saa olla [- -] mikä on itse mikä on sellasta joka joka sitte [- -] näyttäytyy niinku itsekehuna
Haastateltava:
hirveen herkästi (.) professorit ja (.) vanhemmat professorit erityisesti mut ehkä niinku näis meiän luonnontieteis vielä kun (.) niinku se koko kirjoittamisen opetus lähtee siitä että kirjoitat asiaa kirjoitat vaan asiaa ja kirjoitat senki lyhyesti ja päälauseilla kutakuinki siis niinku selkeesti ja karsitaan kaikki

8. Tutkimuksessa käytetty litterointitapa on melko karkea. Artikkelissa esitetyissä aineisto-otteissa (.) merkitsee lyhyttä taukoa. Kaksi ajatusviivaa hakasulkeissa viittaa siihen, että osa haastateltavan puheesta on jätetty pois. Hakasulkeiden sisään on merkitty myös joitakin litteroijan ja tutkijan kommentteja ja selityksiä.

turha lavertelu ja ei saa käyttää mitään (.) kuvailusanoja vaan pitää olla hyvin napakkaa tiukkaa tekstiä sit yhtäkkiä pitää kirjottaa portfolio jossa jossa tota (.) kuvaillaan ja kerrotaan ja ehkä vähän niinku kehutaanki tai yhtäkkiä pitää lukee semmonen portfolio ni se ärsyttää ihan suunnattomasti joitain ihmisiä et mie oon kuullu monenkin professorin niinkun ihan kuhisevan ja kihisevän kiukusta että sekin kirjottaa naa naa naa [haastattelija naurahtaa]
(HY17; kirjoittajahaastattelu, Viikki)

Haastateltava kuvaa melko konservatiivista ja normatiivista lähestymistapaa kirjoittamiseen (esim. ”ei saa käyttää mitään kuvailusanoja”), jossa arvostetuksi määritetty ”napakka tiukka teksti” ja tätä vasten portfolioissa oletusarvoinen kuvaileva ja arvioiva teksti. Haastateltava kuvaa värikkäästi sitä, miten voimakkaan reaktion arvioiva tai kehuva teksti aiheuttaa tietyssä lukijakunnassa: se ”ärsyttää ihan suunnattomasti joitain ihmisiä”, monet professorit ”kuhisevat ja kihisevät kiukusta”. Tämän haastateltavan puheessa nimenomaan professorien ammattikunta näyttäytyy vastahankaisena suhteessa keskushallinnosta esitettyihin institutionaalisiin normeihin: arvioijien reaktioita ei kuvata kovin analyttisinä, mutta yhtä kaikki ne rakentavat käsitystä, että kirjoittajan kannalta institutionaalisten normien noudattaminen voi olla riskialtista.

Huolimatta siitä, että ihmistieteissä kirjoittamisen traditiot ovat varsin erilaiset (on esimerkiksi vaikeata kuvitella, että kirjoittajia ohjeistettaisiin välttämään kuvailusanoja tai kirjoittamaan ”vain asiaa” lyhyesti ja päälauseita käyttäen), myös keskustakampanuksella toimivat haastateltavat kertovat normiristiriidoista, jotka koskevat positiivisten itsearvioiden hyväksyttävyyttä ja muotoilua. Humanistisesta tiedekunnasta opetusvirkaa hakenut kirjoittaja orientoitui portfolioa tuottaessaan siihen, että genreen kuuluu itsen arvioiminen opettajana. Keskustelimme siitä, miten hän oli muotoillut itsearvioita omassa portfolioissaan. Kysyin haastateltavalta muun muassa, olisiko hänen kontekstissaan hyväksyttävää kirjoittaa itsearvioita suhdelauseen muodossa ilman varauksia (julkilausumattomana oletuksena oli, että tällaiset muotoilut olisivat hyväksyttäviä esim. prototyypissä työnhakukirjeessä).

(3) Haastattelija:

sitte tämmönen (.) mitä mä mietin että onko riskaabelia siis jos ajatellaan tollasta niinkun itsearviointia tai itsen kuvausta opettajana tai jotenki se et jos haluaa tuoda esiin (.) omia onnistumisiaan niin tota (.) miten sä suhtaudut siihen [- -] et voisiksä ajatella sanovas että olen (.) olen luova opettaja tai jotain tämmöstä (naurahtaa)

Haastateltava:

no ensimmäisenä tulee ihan niinku semmonen henkilökohtanen (.) et siis (.) semmonen niinku et mä pitäisin sitä niinku hirveenä itsekehuna siis että olen luova opettaja (.) se ois vähän sama ku tota noin niinku sanois (.) joo mä oon mielettömän hyvä tutkija siis niinku et ei kerta kaikkiaan [lausuttu painokkaasti] et ei sitä voi niinku sillä tavalla tota noin (.) ei sitä voi niinku kirjottaa mihinkään [- -] siin on joku semmonen et heti tulee niinku alkaa varotusvalot palaa että jos niinku lipsahtaa joku semmonen että luk- mä voisin ehkä

sanoo että olen mie- mielestäni (.) olen mielestäni onnistunut opettajana ja sit sen jälkeen mut sit sen jälkeen mä viittäisin heti siihen niinku tota opiskelijapalautteeseen et tavallaan et mul ois niinku jotain todistusvoimaa että et se alkaa haista niinku mielettömältä itsekehulta ja et jos mä itse lukisin jonkun paperista tommosta ni mä kyllä ärsyyntyisin siitä (.) et et tota (.) et se vaikuttais mainostukselta

(HY11; kirjoittajahaastattelu, keskustakampus)

Haastateltavan reaktio tarjoamaani itsearvion muotoiluun esimerkissä 3 on voimakkaan negatiivinen: itsearvion muotoileminen suhdelauseeksi ja erityisesti varausten puuttuminen ”alkaa haista mielettömältä itsekehulta”, ”alkaa varotusvalot palaa”. ”Mainostus” määrittyy epätoivottavaksi. Varausten (*mielestäni*) ja dokumentoinnin (*mä viittäisin heti palautteeseen*) tukemana suhdelausekin saattaisi kuitenkin haastateltavan näkökulmasta olla mahdollinen.

Toinen keskustakampuksella toimiva haastateltava kertoo myös varoneensa sitä, ettei hänen portfolionsa kuulosta itsekehulta (esim. 4). Keskustellessamme siitä, kuka portfolioita virantäyttötoimikunnissa arvioi, haastateltava kertoo, että hänen kokemuksensa mukaan portfolioille ”naureskellaan” ja ”irvailaan”; ”irvailu” liittyy nimenomaan sellaiseen genrekäsitykseen, että portfolio on ”itsensä kehuskelua”.

(4) Haastateltava:

olen havainnut et et nykyisellään helsingin yliopistossa ainakin ni on kans vähän semmost niinku naureskelua portfolioille tai semmost tiettyy irvailua ehkä just silleen et se et no se on semmosta itsensä kehuskelua [- -] se [portfolio] ei oo siellä [laitoksella] ainakaan vielä ollu mitenkään semmonen itsensä läpi lyönyt käytäntö ja ehkä pikemminki vähän semmost tiettyy sarkasmia koko tätä (.) koko tätä portfolioformaattia kohtaan

(HY14; kirjoittajahaastattelu, keskustakampus)

Tällaisen selostuksen valossa vaikuttaa ilmeiseltä, että kirjoittaja ottaa riskin, mikäli hän orientoituu pelkästään tarjolla oleviin institutionaalisiin normeihin eli viralliseen portfoliomalliin eikä ota huomioon tilanteessa relevantteja muita tapoja arvottaa genreä (vrt. normien monikeskuksisuus). Blommaertia mukaillen teksti ei välttämättä saa kirjoittajan toivomia ja suunnittelema indeksikaalisia merkityksiä eikä siten tule tulkituksi hyväksyttävänä tapana osallistua käsillä olevaan toimintaan.

Kontekstia, josta haastateltava haki virkaa, määritti hänen mukaansa sellainen normatiivinen järjestys, jossa tutkimus on ”se kovin ydin”. Hän kertoi tuntevansa tämän kontekstin hyvin, vaikka työskentelikin haastattelun aikana muualla (esim. 5).

(5) Haastateltava:

mä oon kuitenkin kasvanu siis tuolla [x] puolella ja siellä suorittanu kaikki opinnäytteet ja ja niinku sieltä mä oon imeny itseeni niinku tän akateemisen tavan tai mikä on niinku ollu sit siellä (.) se tapa toimia ja kirjottaa ja ajatella ja ja näin niin onhan se ollu niinku se että työt puhuu puolestaan et ei saa

niinkun (.) ainut mikä viime kädessä ratkasee on on niinku ne ne tutkimukset ja ne työt [- -] se kaikkein niinku se huippujuttu ja se kovin ydin on aina niinku se tieteellinen tutkimus
(HY14; kirjoittajahaastattelu, keskustakampus)

Myös esimerkin 5 haastateltavan puheessa ”työt puhuvat puolestaan”. Tämän voi tulkita niin, että paikallisen indeksikaalisen järjestyksen puitteissa hakijan puhe ”omasta puolestaan” ei kuulu asiaan. Esimerkiksi vetoaminen henkilökohtaisiin ominaisuuksiin tai oman urahistorian kuvaaminen (institutionaalisen portfoliomallin keskeisiä piirteitä) määrittyy toisarvoiseksi.

Keskustakampuksella toimivan hallintovirkamiehen haastattelussa esiin nousi kysymys kirjoittajan itsearvioiden statuksesta arvioijan työn näkökulmasta. Toin haastateltajan ominaisuudessa keskusteluun monen kirjoittajan esiin nostaman kysymyksen siitä, miksi virantäyttötoimikuntien lausunnoissa ei tyypillisesti mainita portfolioita tai referoida niissä esitettyjä sisältöjä. Hallinnon näkökulmasta itsearviot näyttäytyivät ongelmallisina, sillä niitä ei voi käyttää ansiovertailujen pohjana eikä siten käyttää perusteluina lausunnoissa, toisin kuin faktuaalisia esityksiä (esim. hakijan opetus- tai ohjauskokemuksesta). Mikäli kirjoittaja esittää portfolioissa, että hän on ohjannut 32 gradu-tutkielmaa, tämän ”faktan” voi kierrättää lausunnossa, mutta kirjoittajan arvottava toteamus, että hän on ”menestynyt erinomaisesti graduohjaajana” ei ole kierrätettävissä.

(6) Haastateltava:

siinä virantäyttölausunnossa pyritään niinku mahdollisimman lyhykäisesti käymään ei nyt ihan ranskalaisilla viivoilla tää heidän ansionsa [- -] ja tota sitte tää opetusansio saatetaan aika niukastikin kommentoida siten että hän on opettanu näin monta vuotta ja hän hänellä on näin näin laaja-alaista esimerkiksi tämä opetuskokemus tai sitte voidaan vastaavasti sanoa että hänellä on hieman suppeahkolta alalta tämä opetuskokemus tai sitä on liian vähän vuotta mutta sillä lailla kuitenkin että (.) se ei ole niinkun (.) miten mä nyt sanoisin henkilökohtaisesti arvioivaa ja jos portfolioa lähtee niinkun oikein kunnolla arvostelemaan ni silloin me päädytään jossain määrin arvostelemaan myöskin tämän henkilön itsensä kirjottamia ja mä luulen et tässä se rajanveto on ollu aika vaikeeta

(HY20; hallintovirkamiehen haastattelu, keskustakampus)

On mielenkiintoista, että esimerkin 6 hallintovirkamiehen puheessa itsearviointi portfolioissa ei saa kielteisiä indeksikaalisia merkityksiä siksi, että se näyttäytyisi itsekehuna, vaan siksi, että se ei ole ansiovertailujen teon näkökulmasta käyttökelpoista. Virantäyttötoimikunta ei toisin sanoen ota arvioitavaksi ”henkilökohtaisesti arvioivaa” tekstiä portfolioista (esim. se ei arvota lausunnossaan hakijan itsearvioita vaikkapa uskottaviksi tai analyttisiksi tai epärealistisiksi). Siinä missä myönteiset itsearviot saavat professorit ”kihisemään kiukusta” tai kirjoittajan pelkäämään kollegojen naureskelua, hallintovirkamiehen asemasta käsin ne näyttäytyvät lähinnä epäfunktionaalisina rekrytoinnin näkökulmasta.

5.2 Faktuaalisuus – pohdiskelevuus

Helsingin yliopistossa aineiston keruun aikana voimassa olleet ohjeet sekä verkossa saatavilla ollut koulutusmateriaali ja keräämäni kurssimateriaalit määrittävät portfolio-genren reflektiiviseksi kuvaukseksi omasta toiminnasta.⁹ Esimerkiksi jo mainitsemani keskushallinnon ohjeet vuodelta 2000 eivät määrittele portfolioa ensisijaisesti hallinnolliseksi genreksi vaan ammatillisen kehittymisen välineeksi:

Portfolio toimii ensisijaisesti oman toiminnan kehittämisen välineenä. Portfoliotyö on pitkäjänteistä, systemaattista oman työn seuraamista ja kehittämistä, perusteiden pohtimista, itsearviointia ja palautteen keräämistä. (HY 2000.)

Yliopiston verkkosivuilla luettavissa ollut ”Yliopistoportfolio-sanasto” puolestaan määrittelee opetusportfolion seuraavasti: ”Opetusportfoliossa opettaja pohtii, esittää ja dokumentoi opetustyötään” (HY 2007). Kirjoittajia ohjeistetaan pohdiskelemaan kirjoittamiseen myös biotieteellisen tiedekunnan ohjeissa vuodelta 2004; esimerkiksi se-
lostus pedagogisesta ajattelusta on muodoltaan ”Oma pohdinta” (HY 2004).

Tätä normijärjestystä vastaan asettuu haastateltavien saama palaute, jossa pohdiskelevuus yhdistetään epävarmuuteen tai jopa lapsellisuuteen. Keskustakampuksella toimiva kirjoittaja kertoi haastattelussa portfoliokurssilla saamastaan palautteesta, joka koski nimenomaan sitä, voiko portfolio-genressä ylipäättään kuvata kielteisiä kokemuksia tai epävarmuutta. Haastateltavan kuvauksen mukaan kouluttaja puuttui systemaattisesti esimerkiksi epävarmuuden ilmauksiin:

- (7) Haastateltava:
hän [portfoliokurssin opettaja] jotenki veti semmosii rakseja sieltä [portfoliotekstistä] yli niinku aika paljonki sit sellasia mitä mulla oli jotenki tällä-sii erilaisia pehmennyksiä ja en tiedä ja tämä on ollut vaikeaa tai tai (.) nii jotenki hän niinku kauheen vahvasti siihen että et et ei näin että sun pitää niinkun jotenki tuoda ne asiat esiin [lausuttu painokkaasti] ja ei tämmöst anteeksipyytelyä tai ei tämmöst selittelyä [- -] mä ite siinä vaihees niinkun koin et et . emmä nyt niinku liikaa haluu täs jotenki revitellä tai et et mä nyt haluun olla sanoo rehellisesti et tää ja tää juttu on ollu mu- mun mielest vaikeeta tai tässä niinku koen epäonnistuneeni siinä tai tuossa
(HY14; kirjoittajahaastattelu, keskustakampus)

Esimerkissä näkyy genrekäsitys, joka on ristiriidassa prototyyppisen pohdiskelevan kirjoittamisen kanssa. Siinä missä pohdiskeleva teksti saa tyypillisesti sisältää varauksia ja epävarmuuden ilmauksia (ks. esim. Moon 2004), portfolio-genressä tällaiset

9. Kuten edellä totesin, reflektiivinen kirjoittaminen ei ole perinteisesti ollut arvostettu tai yleisesti käytössä oleva genreressurssi suomalaisessa yliopistomaailmassa, mutta viime vuosina tässä suhteessa on tapahtunut paljon muutosta. Eryityisesti opiskelugenrejen varantoon on tullut monia lajeja, joissa pohdiskelu on keskeinen funktio (esim. oppimispäiväkirja, blogi).

”pehmennykset” tulevat kouluttajan taholta tulkituiksi ”anteeksipyytelyksi” tai ”selitte-lyksi”; kouluttaja haluaa ”asiat esiin”. Kouluttajan interventio kuvataan myös melko au- toritääriseksi: kyseessä ei ole normeista neuvottelu vaan kiellot (”hän niinku kauheen vahvasti siihen että ei näin”, ”ei tämmöstä anteeksipyytelyä”).¹⁰ Kirjoittaja itse haluaa ”sanoa rehellisesti” eikä halua ”revitellä”, mutta se, mikä hänelle näyttäytyy rehellisyy- tenä, näyttäytyy kouluttajalle jonkinlaisena arkailuna.

Toinen humanistisesta tiedekunnasta opetusvirkaa hakenut kuvasi omaa suhdet- taan pohdiskelevaan ”tuntemuksista” kirjoittamiseen erityisesti minä-muodon käy- tön näkökulmasta (esim. 8). Keskustelimme haastattelussa kirjoittajan omassa port- foliossaan ja erityisesti opetusfilosofian kuvauksessa tekemistä kielellisistä valinnoista. Kysyin haastateltavalta, miten hän kirjoittajana suhtautuu esimerkiksi minä-muodon käyttöön sen sijaan, että esittäisi yleistäviä väitteitä kolmannessa persoonassa.

(8) Haastateltava:

musta on ihan luontevaa kirjottaa minämuodossa mutta mä huomasin kir- jottaessa että et jos tosiaan niinku että mä vaan koko ajan sanon että tunnen ja musta tuntuu ja ajattelen näin ni sitte ku sitä on tottunu siihen tieteellisen kirjottamisen tyyliin ni se alko niinku mua ärsyttää itseäniki [- -] et mä oon (.). mä oon itse niinku tieteenharjoittaja tällanen niin en mä niinku koko ajan voi mun tuntemuksista ja minä minä minä [- -] et jos menee ihan tota noin tähän musta tuntuu hommaan ni tota ei se ei se [- -] mutta mä niinku vaan yritin sillai itse tota saavuttaa jonkun tasapainon sen minäjutun ja sitte sen niin sanotun tieteellisen raportin välillä [- -] mä luin itte sitä mun tekstiäni tosiaan niinku sen viikon aikana vähitellen ja sitte et jos mua rupes ärsyt- tää joku tota semmonen juttu et tää (.). tää nyt vaikuttaa kuitenkin vähän liian semmoselta päiväkirjanomaiselta jutulta ni mä korjaan sitä ja sit mä yritän niinku tehdä siitä jonku vähän semmosen yleisemmän (.). yleisemmän tota (HY11; kirjoittajahaastattelu, keskustakampus)

Kirjoittaja kuvaa sitä, että häntä itseään ärsyttää, jos teksti on liian päiväkirjanomaista, ”menee [- -] tähän musta tuntuu hommaan”. Ärsyyntymistä ei kuitenkaan projisoida arvioijan tai lukijan mahdolliseksi reaktioksi, vaan se sidotaan kirjoittajan omaan po- sition ”tieteenharjoittajana”. Toisin sanoen ristiriita syntyy pohdiskelevuuden ja toi- saalta yleisen tieteellisen kirjoittamisen välille (jälkimmäisen konventioihin ei kuulu tuntemusten vuolas kuvailu: ”en mä niinku koko ajan voi mun tuntemuksista”).

Kolmas keskustakampuksen kirjoittaja kertoo normiristiriidasta, jossa vastakkain asettuivat virantäyttötoimikunnan odotukset ja kasvatustieteellisessä tiedekunnassa omaksuttu genrekäsitys. Tämä kirjoittaja omaksui portfoliokirjoittamiseen tietynlaisen

10. Palautteen saatuaan kirjoittaja editoikin kielteisiä kuvauksia pois tekstistään. Jäljelle jäi lause ”negatiivisesta palautteesta olen yrittänyt ottaa opikseni”, josta haastateltava kertoo, että ”ton taustalla oli paljon semmonen isompi juttu” eli suorasukainen kuvaus epäonnistumisen kokemuksista erääl- lä luentokursseilla.

normiston suorittaessaan opettajaopintoja kasvatustieteellisessä tiedekunnassa, jossa opetusharjoitteluun kuului portfolio-nimellä kulkenut kuvaus esimerkiksi pidetyistä tunteista. Opetusharjoittelun portfoliomalli määriteltiin kuitenkin ”lapselliseksi” siinä kontekstissa, josta kirjoittaja haki virkaa.

- (9) Haastattelija:
 ootsä koskaan törmänny tähän siis yliopiston ulkopuolella tämmöseen portfoliotermiin et onks
 Haastateltava:
 en mutta mä oon tehny siis portfolion opettajankoulutuksessa mehän tehtiin silloin semmonen niinku kokonainen kansio mis oli kaikki tunnit mitä on pitäny ja kaikki päiväkirjat mitä siel on tehty ja (.) mut mä oletan et sekin on aika erilainen ku mitä sit taas niinku tää meiän virantäyttöportfolio että (.)
 Haastattelija:
 joo (.) tota eli se ei varmaan vaikuttanu hirveesti tähän (.) tai näihin virantäyttöteksteihin sinällensä
 Haastateltava:
 no ei ainakaan tietosesti paitsi et on se voinu vaikuttaa siihen mi- (.) mitä mulle sit sanottiin et toi [haastateltavan viranhakuportfolio] oli lapsellinen että tota (naurahtaa) ku siellä ookooällässä meille niinku painotettiin sitä et pitää kirjottaa omia ajatuksia ja tunteja ja siitä miten niinku ite kokee sen työnsä mut tässä mä uskon että (.) se mitä ne niinku ehkä niinku (.) jotenki ehkä tiedostamattaki ois odottanu tai mikä ois ollut niinku [virantäyttötoimikunnan] mielestä kypsää ois ollut niinku tavallaan semmonen vielä niinku akateemisempi ja (.) niinku itsestä etäistetympi portfolio (naurahtaa) (HY2; kirjoittajahaastattelu, keskustakampus)¹¹

Normiristiriita syntyy tässä nimenomaan pedagogisten opintojen aikana esitettyjen normien ja virantäyttötoimikunnan oletettujen odotusten välillä: toisessa kontekstissa ”omien ajatusten ja tunteiden” kuvaus määrittyy toivottavana, kun taas toisessa geen kuuluu ”akateemisuus” ja ”itsen etäistäminen”. Kyseessä on hyvä esimerkki normien tilanteisuudesta, epävakaudesta ja polysentrisyydestä: yhden kontekstin arvostama piirre eli henkilökohtaisuus ja pohdiskelevuus kääntyy toisessa kontekstissa aivan päinvastaiseksi – lapsellisuudeksi ja epäkypsyudeksi.

Myös yliopistohallinnossa tehty haastattelu valottaa ristiriitaa faktuaalisuuden ja pohdiskelevuuden välillä. Portfolioita hallintovirkamiehen ominaisuudessa käsitellyt haastateltava tarjosi uuden näkökulman pohdiskelemaan kirjoittamiseen (esim. 10). Virkamiehen positiosta käsin monen kirjoittajan ongelma oli kyvyttömyys ”kirjoittaa kolmannessa persoonassa”.

11. Tämä kirjoittaja on poikkeustapaus aineistossani: hän on ainoa haastateltava, joka sai portfoliossaan palautetta virantäyttötoimikunnalta.

(10) Haastateltava:

kun ihmiset lähtee kertomaan sitä no sanotaan nyt vaikkapa opetusfilosofiaansa niin siihen tulee sitten hyvinkin henkilökohtasia asioita joidenkin osalta jotkut pystyy kirjottamaan sen ihan niinkun asiatekstinä et näin vaan on ja ikäänkuin kirjottaa kolmannessa persoonassa itsestään mut kaikille se ei onnistu

(HY20; hallintovirkamiehen haastattelu, keskustakampus)

Toivottavaksi hallinnon näkökulmasta määrittyy esimerkissä 10 ”asiateksti” (”jotkut pystyy kirjottamaan sen ihan niinkun asiatekstinä et näin vaan on”), kun taas ”henkilökohtaiset asiat” arvottuvat ongelmalliseksi sisällöksi. Haastateltavan kuvauksessa keskeiseksi nousee kirjoittajan yksityisyyden suoja ja henkilötietolain näkökulmasta tarve olla levittämättä liian henkilökohtaisia tietoja hakijoista. Haastattelijan tuodessa keskusteluun kysymyksen siitä, kuinka julkinen genre portfolio on, haastateltava toteaa näin:

- (11) a. melkeinpä tulee sellanen vaivautunut olo kun jotkut selvittävät asioita turhankin yksityiskohtaisesti [- -] niinku mä mainitsin et siihen liittyy niinku hyvin usein tämmönen hyvin henkilökohtanen aspekti ja sit tietysti tätä henkilön yksityisyyden suojaa halutaan suojella jollakin lailla

Esimerkissä 11b haastateltava kuvaa prosessia, jossa hakemuksia ”editoidaan” hallinto- henkilöstön toimesta piilottamalla arkaluonteisia tietoja.

(11) b. Haastateltava:

semmosia arkaluonteisia tietoja mitä siellä on niin niin niitä on sitten vaan mustaamalla julkistettu et niit on ollu pakko vetää teipit päälle että me ei saada syytettä sitten siitä et me ollaan levitetty niitä [- -] että et kyl siinä joka ne hakupaperit käy läpi ni saa kamman kanssa katsoa että kaikki on semmosta mikä niinku voidaan noin vaan panna et siellä on aivan aivan ällistyttävänkin henkilökohtasia asioita

(HY20; hallintovirkamiehen haastattelu, keskustakampus)

Hallintovirkamiehen positiosta joidenkin kirjoittajien tulkinta pohdiskelevuudesta portfolio-genren normina näyttäytyy siis ongelmallisena nimenomaan hallinnollisten prosessien ja laillisuuden näkökulmasta. Toisin kuin virantäyttötoimikunnan jäsen, joka hakee portfolioista tietoa eri hakijoiden ansioista, hallinnon edustaja lukee portfolioita ”kamman kanssa” varmistaakseen, etteivät virkamiehet vaaranna hakijan yksityisyyttä. Hallintovirkamiehen näkökulmasta pohdiskelevuus saa siis kielteisiä indeksikaalisia merkityksiä, mutta ei siksi, että ”henkilökohtainen aspekti” olisi mautonta, ärsyttävää tai lapsellista, vaan siksi, että se vaikuttaa portfoliotekstin prosessointiin arvioitavaksi (”on ollut pakko vetää teipit päälle että me ei saada syytettä”).

5.3 Faktuaalisuus – tarinallisuus

Kolmas normiristiriita muodostuu faktaorientaation ja tarinallisuuden välille. Kuten edellä esitin, monet haastateltavat viittaavat oman kontekstinsa vahvaan faktaorientaation rekrytointiprosesseissa. Sekä portfoliokurssien materiaalit että monet kouluttajat kuitenkin kannustavat kirjoittamaan portfolioita kehityskertomuksen muotoon. Helsingin yliopistossa julkaistun (sittemmin verkosta poistetun) opetusmateriaalin mukaan keskeinen sisältöalue yliopistoportfolioissa on ”oman työn historia”. Lisäksi genre määritellään kuvaukseksi ”henkilön osaamisen kehittymisestä” (HY 2007). Kirjoittajia siis kannustetaan kertomaan työhistoriastaan oman kehittymisen näkökulmasta, ei vain ansioita listaten.

Kehityskertomus-normi ei kuitenkaan kirjoittajahaastatteluiden perusteella ole sekään toimiva kaikissa konteksteissa. Eräälle haastattelemani kirjoittajalle, joka osallistui omalla kampuksellaan portfoliokoulutukseen, tarinallisuuden vaatimukseen oli vaikea orientoitua. Haastateltava myös koki, että hänen tekstiään arvioivat lukijat olisivat kiinnostuneempia ”faktoista”:

(12) Haastateltava:

kouluttaja korosti sitä että portfolion pitää olla tämmönen tarina ja sen pitää nousta tämmöselle metatasolle niinku sen yli että se olis vaan lista siitä mitä on tehty [- -] [kouluttaja] vähän niinku moitiskeli sitä että [kirjoittajan portfolio] siinä vaiheessa ainakin oli niinkun lähinnä lähinnä luettelo siitä tai niinku kuvaus siitä mitä mä oon tehny ja se ei niinkun ollut hänen mielestään se mitä tämän pitäis olla [- -] mulla oli semmonen ristiriitainen suhtautuminen sitte koska mitä mä niinkun ajattelin että miten nää arvioijat jotka ei oo myöskään tottuneet tälläseen niin miten he sit lukee niin mä ajattelin että kyl ne kuitenkin tai ajattelin että jos mä ite oisin lukija niin kyl mua kiinnostaa kuitenkin enemmän ne faktat et mitä on tehty ja minkälaisia näyttöjä on osaamisesta

(HY8; kirjoittajahaastattelu, Viikki)

Vastakkain asettuvat esimerkissä 12 ”lista”/”luettelo” ja ”kuvaus” (”faktat että mitä on tehty”) ja toisaalta ”tarina”, jossa liikutaan ”metatasolla”. Haastateltavan näkökulmasta lukijat eivät välttämättä ole tottuneet tarinallisuuteen tai ovat kiinnostuneempia ”näytöistä”. Jännitettä syntyy myös kirjoittajan ja kouluttajan välille, sillä haastateltava antaa ymmärtää, että kouluttajan edustama genrekäsitys ei välttämättä ollut hänen omassa kontekstissaan funktionaalinen: hän epäili, ettei tarinallisuuden normi välttämättä kuulu portfolioita arvioivien lukijoiden käsitykseen toimivasta ja hyväksyttävästä tavasta kuvata ammatillisia ansioita.

Tarinallisuuden funktionaalisuuden kyseenalaistaa myös toisen haastateltavan kuvaus portfoliogenren lukutavasta, jonka puitteissa ansioiden kuvaaminen tarinan muodossa voi tulla tulkituksi turhana ja arviointia pitkittävänä rasitteena.

- (13) Haastateltava:
kyl täällä [Viikissä] arvostetaan vielä niit semmosia listauksia ja just semmosta (.) yksityiskohtasta (.) taulukointia ja ja semmosta jossa nopeesti sehän on se et monet noista virantäyttötoimikunnan jäsenistä professoreista haluu nopealla silmäyksellä saada sieltä uutaa ne tiedot ja jos ne on kirjoitettu tämmösen tekstin sekaan ni ne joutuu lukemaan ja se on hankalaa ja sen takia he ei sitä haluu tehdä et sitä kritisoidaan näitä portfolioita nimenomaan siitä että sieltä ei löydä sitä tietoa mikä sieltä halutaan sieltä ei löydä niitä numeroita (.) ei löydä sitä että montako ohjattavaa ja montako graduntekijää ja montako väitöskirjantekijää
(HY17; kirjoittajahaastattelu, Viikki)

Prototyypinen portfolion lukija kuvataan esimerkissä 13 faktaorientoituneeksi ja nopeutta arvostavaksi: olennaista on ”nopealla silmäyksellä [– –] uutaa ne tiedot”. Arvioijat eivät haastateltavan mukaan jaksaa lukea pitkiä tekstejä, joissa olennaiset tiedot on ”kirjotettu tämmösen tekstin sekaan”, josta niitä ”ei löydä”. Haastateltava implikoikin, että lukijat haluaisivat oikeastaan ansioluettelon (”listauksia”, ”numeroita”), silloin kun heille tarjotaan portfolioita. Ei olekaan enää kyse siitä, että portfoliogenre tuotetaan lukijoiden mielestä epätoivottavalla tavalla, vaan alkuperäinen genren valinta on väärä.

Myös haastattelemani hallintohenkilöstön edustajat puhuivat kehityskertomuksellisista portfolioista mahdollisesti ongelmallisina arvioinnin kannalta. Viikin kampuksen hallinnossa toimiva haastateltava puhui ”tajunnanvirtaportfolioista” ja ”vuodatuksista” (HY21). Yliopistohallinnossa työskentelevä virkamies, joka oli myös aiemmin toiminut portfoliokouluttajana, viittasi ”jaaritteleviin” portfolioteksteihin:

- (14) Haastateltava:
siel virantäytöissä on pyöriny semmosia järkyttäviä materiaalipaketteja millä ei oo mitään tekemistä sen kanssa mitä mikä tässä on se tarkoitus et ne [virantäyttö]portfoliohan on ihan kompakteja lyhyitä tiiviitä ja sitä tiettyä tilannetta varten tehtyjä [– –] sitä portfolion käyttämisen mainetta on rasittanu se et siel on ollu niitä raakileita semmosia niinku tavallaan ei oo tilannetajuisesti käytetty sitä [– –] sit ne jotka haluu naureskella tämmöstä laadullista arviointia ja ihmisten osaamisen arviointia niin ne on saanu niinku vettä myllynsä ku ne on nähnyt niitä semmosia jotain niinku metrin nippuja jotain opiskelijoiden palautelomakkeita [haastattelija nauraa] ja muita jorinoita mitä joku on niinku jaaritellu jostain omasta kehittymisestään
(HY19; hallintovirkamiehen haastattelu, keskushallinto)

Tässä kehityskertomuksellinen ote saa kielteisiä indeksikaalisia merkityksiä, sillä se vertautuu jaaritteluun ja ”jorinoihin”, ylipitkien ja polveilevien selostusten lähettämiseen arvioitavaksi. Haastateltava viittaa ”järkyttäviin materiaalipaketteihin” ja ”metrin nippuihin palautelomakkeita” ei ainoastaan genren väärinymmärryksenä (kirjoittajat eivät ymmärrä, että portfolion kuuluu olla ”kompakti”) vaan myös genren mainetta rasittavana tekijänä (valmiiksi kriittiset arvioijat saavat ”vettä myllynsä”). Tämä se-

lostus kuvaa tilannetta, jossa genrelle naureskellaan, koska kirjoittavat tuottavat liian yksityiskohtaisia kuvauksia ansioistaan, ei (pelkästään) siksi, että ansiokuvaukset tulkitaan itsen kehumiseksi.

6 Lopuksi

Olen tässä artikkelissa tarkastellut genremuutosta ja uuden genren kotoutumista normiristiriitojen näkökulmasta. Normiristiriidat ovat kieli-ideologinen ilmiö siinä mielessä, että ne viittaavat eri toimijoiden erilaisiin genrekäsityksiin. Aineiston perusteella on esimerkiksi ilmeistä, että kouluttajilla ja arvioijilla on varsin erilaiset näkemykset pohdiskelevan ja arvioivan kirjoittamisen sopivuudesta rekrytoinnissa käytettävään genreen. Artikkelissa sovellettu näkökulma on verrattain uusi tapa analysoida genreä. Toistaiseksi kieli-ideologioiden tutkimuksessa ei ole juurikaan analysoitu genreideologioita eli eri toimijoiden tapaa arvottaa erilaisia genrepiirteitä ja genren käytön tapoja. Toisaalta genretutkimuksen kentällä indeksikaalisen järjestyksen käsitettä ei ole myöskään aiemmin hyödynnetty.

Analysin perusteella on huomionarvoista, että haastateltavat itse eivät juurikaan tuota vahvoja normilausemia (esim. ”portfolion ei mielestäni pitäisi olla liian henkilökohtainen”). Sen sijaan he kyllä projisoivat arvottavia lausemia oman työyhteisönsä jäsenten sanomiksi. Haastateltavat tyypillisesti referoivat tai ennakoivat kahden toimijaryhmän puhetta: normiauktoriteettien (tyypillisesti kouluttajien) ja arvioijien (tyypillisesti oman oppiaineen professoreiden). Näiden toimijoiden referoitiin reagoivan ei-toivottavaan ilmaisutapaan voimakkaasti (esim. pohdiskeleva tai tarinoiva kirjoittaminen arvioijan näkökulmasta, varausten käyttö kouluttajan näkökulmasta).

Ilmeisiä ristiriitoja syntyi sen välillä, millaiseen ilmaisuun normiauktoriteetit (mukaan lukien keskushallinnon ohjeet) kirjoittajia kannustivat ja millaista portfoliotekstiä lukijoiden kuvattiin toivovan. Ohjeet ja kouluttajat esittivät kirjoittajille genremallin, jossa oli tärkeää kuvata omia ansioita, mutta myös arvioida niitä ja kertoa oma työhistoria tarinan muodossa. Ohjeet tai aiemmat kokemukset portfoliokirjoittamisesta myös kannustivat kirjoittajia pohdiskelemaan otteeseen portfoliossa. Oletettujen lukijoiden kuitenkin arveltiin arvostavan ”näyttöjä”, ”tiukkuutta”, ”itsen etäistämistä” ja ”listoja” ja ärsyyntyvän ”kehuskelusta” ja ”jaarittelusta”. Kuten eräs haasteltava totesi, ”faktat puhukoon puolestaan”. Monen haastateltavan puheessa joko ennakoitiin tai kuvattiin tilannetta, jossa arvioijat olivat antaneet itsearvioille, pohdiskelevalle kirjoittamiselle ja tarinallisuudelle varsin kielteisiä indeksikaalisia merkityksiä. Lukijoiden kuvattiin ”kihisevän kiukusta”, ”irvailevan portfolioille” tai pitävän hakijan tekstiä lapsellisena.

Kirjoittajat kuvaavat siis tilannetta, jossa heidän on huomioitava institutionaalisen genremallin ohella myös muita mahdollisia genrekäsityksiä, jotta he eivät vaaranna oman tekstinsä toimivuutta, sitä että heidän tekstinsä tulee tulkituksi legitimiin kielellisenä toimintana rekrytoinnin kontekstissa. Jännitteitä syntyi nimenomaan ”keskuksen” normien ja arvioijien välille, ei niinkään kirjoittajien ja muiden toimijoiden välille. Kirjoittajat olivat ikään kuin välikädessä: heille oli tärkeää kyetä orientoitumaan

siihen normatiiviseen järjestykseen, jonka perusteella heitä rekrytoinnin kuluessa arvioidaan, mutta oli selvästi vaikea ennakoita, millainen tämä järjestys eri tilanteissa oli.

Aineiston perusteella eri toimijat (kirjoittajat, kouluttajat, arvioijat ja hallintohenkilöt) orientoituvat erilaisiin normijärjestyksiin portfoliogenreä tuottaessaan, lukiessaan ja toisille lukijoille välittäessään. Mielenkiintoista on esimerkiksi se, että arvioijien ei edellytetä välttämättä tutustuvan keskushallinnon normeihin. Määrittäessään ohjeiden mukaan tuotetut portfoliot huvittaviksi tai ärsyttäväksi he eivät siis välttämättä edes tunnista, miksi portfoliot sisältävät esimerkiksi itsearvioita tai pohdiskelevaa tekstiä.

Kuten yllä totesin, normien muodostumisessa ja välittymisessä on kyse myös valtasuhteista: kenellä on valtaa määrittää normeja, valvoa niiden noudattamista ja rangaista noudattamatta jättämisestä? Tutkimieni yliopistollisten toimijoiden autonomiaa kuvastaa aineistossani se, ettei portfoliota välttämättä tarvitse tuottaa, sitä ei välttämättä tarvitse tuottaa ohjeiden mukaan eikä sitä välttämättä lueta siitä näkökulmasta, onko se organisaation virallisen genremallin mukainen. Valtasuhteita eri toimijaryhmien kesken kuvaa se, että tiedekuntatason toimijoiden ei tarvitse sitoutua keskushallinnon esittämiin ohjeisiin eikä laitostasolla toimivien virantäyttötoimikuntien tarvitse sitoutua tiedekunnan ohjeisiin. Vaikka normit on siis ”keskuksen” taholta määritetty, niiden rikkomisesta ei seuraa sanktioita. Tämä mahdollistaa genren epävakauden ja normiristiriitojen jatkuvuuden.

Analyysin perusteella onkin selvää, että tunnollinen keskushallinnon ohjeiden noudattaminen ei takaa kirjoittajan suunnittelemaa tai toivomaa vastaanottoa. Kirjoittajan näkökulmasta normiristiriidat tekevät genren tuottamisesta melko haastavaa. Instituution näkökulmasta voidaan myös ajatella, että genrenormien epämääräisyys ei tue läpinäkyvien hallinnollisten prosessien kehittymistä eikä helpota eri toimijoiden osallistumista rekrytointiprosessin vaiheisiin. On kuitenkin vaikea kuvitella, että keskuksen (esimerkiksi hallintopäälliköiden) puuttuminen tällaiseen genretoiminnan epämääräisyyteen muuttaisi paikallisia arvioinnin käytäntöjä tai genreideologioita kovin nopeasti.¹²

Analyysi osoittaa, että indeksikaalisen järjestyksen käsite on hyödyllinen normiristiriitojen analyysissä. Aineistossa on useita esimerkkejä siitä, kuinka yhdessä kontekstissa arvostettu kielellisen ilmaisun tapa saakin aivan erilaisia merkityksiä toisessa kontekstissa. Dramaattisia esimerkkejä ovat esimerkiksi pohdiskelevan kirjoittamisen määrittäminen toivottavaksi kasvatustieteellisessä tiedekunnassa, mutta lapselliseksi naapuritiedekunnan viranhaussa. Samoin tietyissä haastateltavien kuvaamissa konteksteissa itsen arviointi näyttyy ärsyttävänä ja huvittavana, kun se monissa rekrytointiprosesseissa on lähes pakollinen sisältöelementti. Aineistossa on runsaasti esimerkkejä Blommaartin (2005) kuvaamasta prosessista, jossa kielellisten resurssien

12. Fairclough (1996) toteaa, että institutionaalisten genrejen muutoksessa ja uusien genrejen tuottamisessa on usein kyse kielenkäytön ”teknologisoitumisesta”. Tähän prosessiin kuuluu asiantuntijoiden luomien uusien genrejen tuottaminen organisaatioon, tietyn genremallin asettaminen standardiksi, käyttäjien kouluttaminen sekä valvonnan keskittäminen. Portfoliogenren tapauksessa uusi genre on omaksuttu, standardi on luotu, joitakin käyttäjiä on koulutettu, mutta valvontaa tai sanktioita ei juurikaan ole. Niinpä kyse on keskeneräisestä tai keskeytyneestä teknologisoitumiskehityksestä.

arvo ei säily samana niiden välittyessä kontekstista toiseen. Toisin sanoen ne eivät tule tunnistetuiksi tai tulevat arvotetuiksi toisin kuin lähtökontekstissa. Genrenäkökulmasta tämä tarkoittaa sitä, että aina, kun omaksutaan tai lainataan uusia genreressursseja kontekstista toiseen, otetaan se riski, että paikalliset toimijat eivät arvotakaan näitä resursseja suunnitellulla tavalla. Ei ole siis takeita siitä, että ne tunnistetaan ja ratifioidaan hyväksyttäväksi kielelliseksi toiminnaksi tai että genrepiirteiden indeksikaaliset merkitykset säilyvät samana uudessa kontekstissa.

Lähteet

- BAHTIN, MIHAIL 1986 [1953]: The problem of speech genres. – Caryl Emerson & Michael Holquist (toim.), *Speech genres and other late essays* s. 60–102. Austin: University of Texas Press.
- BEAUFORT, ANNE 2003: Learning the trade. A social apprenticeship model for gaining writing expertise. – *Written Communication* 17 s. 185–223.
- BIBER, DOUGLAS 1989: A typology of English texts. – *Linguistics* 27 s. 3–43.
- BLOMMAERT, JAN 1999: The debate is open. – Jan Blommaert (toim.), *Language ideological debates* s. 1–38. Berlin: Mouton de Gruyter.
- 2005: *Discourse. A critical introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2006: Language ideology. – Keith Brown (toim.), *Encyclopedia of language and linguistics* s. 510–522. Amsterdam: Elsevier.
- 2010: *The sociolinguistics of globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CAMERON, DEBORAH 1995: *Verbal hygiene*. London: Routledge.
- 2001: *Good to talk*. London: Sage.
- CHOUILIARAKI, LILIE – FAIRCLOUGH, NORMAN 1999: *Discourse in late modernity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- COE, RICHARD – LINGARD, LORELEI – TESLENKO, TATIANA (toim.) 2002: *The rhetoric and ideology of genre*. Cresskill, New Jersey: Hampton Press.
- FAIRCLOUGH, NORMAN 1992: *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- 1996: Technologicalisation of discourse. – Carmen Rosa Caldas-Coulthard & Malcolm Coulthard (toim.), *Texts and practices* s. 71–83. London: Routledge.
- 2003: *Analysing discourse*. London: Sage.
- FREEDMAN, AVIVA – MEDWAY, PETER (toim.) 1994: *Genre and the new rhetoric*. London: Taylor & Francis.
- HEIKKINEN, VESA – VOUTILAINEN, EERO – LAUERMA, PETRI – TIILILÄ, ULLA – LOUNELA, MIKKO (toim.) 2012: *Genreanalyysi. Tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Helsinki: Gaudeamus.
- HY 2000 = Helsingin yliopiston konsistori. *Yliopistoportfolion periaatteet ja sisältö*. http://www.helsinki.fi/henkos/yliopistoportfolio/konsistorin_suositus.html (luettu 16.1.2009).
- HY 2004 = Biotieteellinen tiedekunta. *Yliopistoportfolio*. (Tiedekuntaneuvoston hyväksymät portfolio-ohjeet.) http://www.helsinki.fi/bio/liitetiedostot/ohjeet/portfolio_ohjeet200404.pdf (luettu 18.6.2012).
- HY 2007 = Helsingin yliopisto, henkilöstöosasto. *Yliopistoportfolio*. <http://www.helsinki.fi/henkos/yliopistoportfolio/index.htm> (11.1.2007).
- HYNNINEN, NIINA (tulossa): Language regulation in English as a lingua franca. Väitöskirja-

- käsikirjoitus. Nykykielten laitos, Helsingin yliopisto.
- HYON, SUNNY 1996: Genre in three traditions. Implications for ESL. – *Tesol quarterly* 30 s. 693–722.
- IRVINE, JUDITH T. 2002: ”Style” as distinctiveness. The culture and ideology of linguistic differentiation – Penelope Eckert & John R. Rickford (toim.), *Style and sociolinguistic variation* s. 21–43. Cambridge: Cambridge University Press.
- JAWORSKI, ADAM – COUPLAND, NIKOLAS – GALASIŃSKI, DARIUS (toim.) 2004: *Metalinguage. Social and ideological perspectives*. Language, Power and Social Process 11. Berlin: Mouton de Gruyter.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 2006: Tekstilajin taju ja toisella kielellä kirjoittaminen. – Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji* s. 240–265. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KANKAANPÄÄ, SALLI 2012: Tekstilajin muutoksen laadullinen tutkiminen. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi. Tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 285–296. Helsinki: Gaudeamus.
- KARJALAINEN, ASKO 2003: Opetusportfolion tilanne yliopistoissamme 2003. – *Peda-Forum* 2 s. 4–5.
- KARLSSON, FRED 1995: Normit, kielenkäyttö ja kieliopit. – Jan Rydman (toim.), *Tutkimuksen etulinjassa* s. 161–172. Helsinki: WSOY.
- KIVIRAUMA, JOEL 1997: Professoreista lehtoreita. – *Tiedepolitiikka* 4 s. 51–54.
- KROSKRITY, PAUL V. 2000: Regimenting languages. Language ideological perspectives. – Paul V. Kroskrity (toim.), *Regimes of language. Ideologies, politics, and identities* s. 1–34. Santa Fe, New Mexico: School of American Research Press.
- LAIHONEN, PETTERI 2008: Language ideologies in interviews. A conversation analysis approach. – *Journal of Sociolinguistics* 12 s. 668–693.
- MILANI, TOMMASO – JOHNSON, SALLY 2010: Critical intersections. Language ideologies and media discourse. – Sally Johnson & Tommaso Milani (toim.), *Language ideologies and media discourse. Texts, practices and politics* s. 3–14. London: Continuum.
- MILLER, CAROLYN 1984: Genre as social action. – *Quarterly Journal of Speech* 70 s. 151–167.
- MOON, JENNIFER 2004: *Handbook of reflective and experiential learning*. London: Routledge.
- MÄNTYNEN, ANNE 1996: Miten normeista puhutaan? Näkökulma ja normien rajat. – *Virittäjä* 100 s. 504–519.
- 2012: Kieli-ideologiat käytännössä. Sanajärjestyksen normittuminen tietokirjojen suomenostyössä. – *Virittäjä* 116 s. 378–409.
- MÄNTYNEN, ANNE – HALONEN, MIA – PIETIKÄINEN, SARI – SOLIN, ANNA 2012: Kieli-ideologioiden teoriaa ja käytäntöä. – *Virittäjä* 116 s. 325–348.
- PIETIKÄINEN, SARI 2010: Sámi language mobility. Scales and discourses of multilingualism in a polycentric environment. – *International Journal of Sociology of Language* 202 s. 79–101.
- PIETIKÄINEN, SARI – MÄNTYNEN, ANNE 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- PIIPPO, IRINA 2012: *Viewing norms dialogically. An action-oriented approach to sociolinguistic metatheory*. Helsinki: Nykykielten laitos, Helsingin yliopisto.
- RUUSUVUORI, JOHANNA – TIITTULA, LIISA 2005: Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. – Liisa Tiittula & Johanna Ruusuvoori (toim.), *Haastattelu* s. 22–56. Tampere: Vastapaino.
- SELDIN, PETER 2004 [1991]: *The teaching portfolio. A practical guide to improved performance and promotion/tenure decisions*. Bolton, MA: Anker Publishing.
- SHORE, SUSANNA – MÄNTYNEN, ANNE 2006: Johdanto. – Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji* s. 9–41. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- SILVERSTEIN, MICHAEL 2003: Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life. – *Language and Communication* 23 s. 193–229.
- SOLIN, ANNA 2006: Genre ja intertekstuaalisuus. – Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji* s. 72 – 95. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2009: Genre. – Jef Verschueren & Jan-Ola Östman (toim.), *Handbook of pragmatics* s. xx–xx. Amsterdam: Benjamins.
- 2012: Kriittinen diskurssintutkimus. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi. Tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 558–563. Helsinki: Gaudeamus.
- SULKUNEN, PEKKA 1998: *Johdatus sosiologiaan. Käsitteitä ja näkökulmia*. Helsinki: WSOY.
- SWALES, JOHN 1996: Occluded genres in the academy. The case of the submission letter. – Eija Ventola & Anna Mauranen (toim.), *Academic writing. Intercultural and textual issues* s. 45–58. Amsterdam: John Benjamins.
- 2007: World of genre, metaphors of genre. – *Proceedings of the 4th International Symposium on Genre Studies (SIGET)*. <http://www3.unisul.br/paginas/ensino/pos/linguagem/cd/English/15i.pdf> (18.6.2012).
- TENHULA, TYTTI – KUURE, LEENA – KOPONEN, LEENA – KARJALAINEN, ASKO 1998: *Akateeminen opetusportfolio yliopisto-opetuksen itsearvioinnissa ja meritoinnissa*. Korkea-koulupedagogiikan perusmateriaali 5. Oulun yliopisto: Opintotoimisto.
- WERLICH, EGON 1983: *A text grammar of English*. Heidelberg: Quelle & Meyer.
- WOOLARD, KATHRYN A. 1998: Introduction. Language ideology as a field of inquiry. – Bambi B. Schieffelin, Kathryn A. Woolard & Paul V. Kroskity (toim.), *Language ideologies. Practice and theory* s. 3–47. New York: Oxford University Press.

SUMMARY

Genre change as a language-ideological process: Conflicts in introducing a new genre

The article analyses genre change in academia from the point of view of language ideologies. At the focus of this analysis is a new genre of academic recruitment, the teaching portfolio. The aim is to examine what kinds of language-ideological beliefs and values come into play when localising a new generic resource within academic communities.

The central premise of this article is that introducing new genres into organisations or communities is not necessarily a simple process of adoption, but that genre models

may be taken up in different ways in different local sites. The take-up of genre norms is influenced, for instance, by local 'normative orders' relating to professional writing. Norm conflicts may also arise between different participants, if these participants gravitate towards different normative orders in their understanding of the new genre.

The analysis examines how writers of teaching portfolios describe norm conflicts in interviews. The analysis also draws on interviews with administrative staff as well as institutional guidelines and training materials relating to teaching portfolios. The data was collected from various faculties at the University of Helsinki in 2007-2009.

The analysis shows that different participants express different evaluations regarding the acceptability and functionality of particular linguistic features in the context of the teaching portfolio genre. In particular, norm conflicts arise between normative authorities (e.g. institutional guidelines and portfolio trainers) and members of evaluation committees. While the genre model portrayed in institutional guidelines encourages evaluative and reflective writing and the presentation of one's career in terms of a narrative of progress, members of evaluation panels are described as valuing a factual orientation and concise expression.

The analysis describes a scenario in which the value of linguistic resources does not remain stable when the resources shift from one context to another. In contrast, genre localisation brings about different kinds of tensions and conflicts. As a result, the take-up of new genres can be challenging, both from the point of view of the organisation and for the individual writer.

Genremuutos kieli-ideologisena prosessina: Normiristiriidat ja uuden genren kotouttaminen

Artikkeli käsittelee genremuutosta yliopistomaailmassa kieli-ideologioiden näkökulmasta. Tutkittavana on uusi akateemisessa rekrytoinnissa käytetty genre, viranhakuportfolio. Tavoitteena on selvittää, millaisia kieli-ideologisia uskomuksia ja arvostuksia uuden genren kotouttamiseen liittyy.

Artikkelin lähtökohta on, että organisaation tai yhteisön ottaessa käyttöön uuden genremallin sitä ei välttämättä omaksuta samassa muodossa eri konteksteissa. Genremallin kotouttamiseen vaikuttavat esimerkiksi paikalliset ammatillista kirjoittamista koskevat "normatiiviset järjestykset". Lisäksi eri kontekstien ja toimijoiden välille voi syntyä normiristiriitoja, mikäli toimijat orientoituvat erilaisiin normijärjestyksiin.

Analyysissa tarkastellaan, miten viranhakuportfolion tuottaneet kirjoittajat kuvaavat normiristiriitoja tutkimushaastatteluisa. Analyysi hyödyntää myös hallinnollisten toimijoiden haastatteluja sekä portfolio-ohjeita ja koulutusmateriaaleja. Aineisto on kerätty Helsingin yliopiston eri tiedekunnista pääosin vuosina 2007-2009.

Analyysi osoittaa, että eri toimijat eroavat siinä, millaiset kielelliset piirteet he tulkitsevat hyväksyttäviksi ja toimiviksi portfoliogenressä. Normiristiriitoja syntyy ennen

kaikkea normiauktoriteettien (esim. ohjeiden ja kouluttajien) sekä portfolioita arvioivien toimijoiden välille. Siinä missä institutionaalisten ohjeiden välittämä genremalli kannustaa arvioimaan, pohdiskelemaan ja kertovaan kirjoittamiseen, haastateltavat kuvaavat arvioijien arvostavan faktuaalisuutta ja tiivistä ilmaisua.

Analyysi kuvaa tilannetta, jossa kielellisten resurssien arvo ei pysy samana resurssien siirtyessä kontekstista toiseen. Genren kotouttamiseen liittyy monenlaisia jännitteitä ja ristiriitoja, jotka sekä kirjoittajan että yhteisön näkökulmasta vaikeuttavat uuden genren omaksumista.

Kirjoittajan yhteystiedot (address):
etunimi.sukunimi@helsinki.fi